

תמצית ספרי מוסר

מסילת ישרים, שערי תשובה,
נפש החיים, חזו"א אמונה ובטחון

סיכום בהיר ומתומצת בשפה ברורה של ספר שערי תשובה, מסילת ישרים, נפש החיים, וחזו"א אמונה ובטחון, מועיל לקבל בזמן קצר מבט כולל ומקיף על כלל הדברים שנאמרו בספרים, לדעת דרכי התשובה וחומרי המצוות, חובת ומטרת האדם בעולמו, ודרך העליה במעלות הזהירות והזריזות וכו' וביאור ענינם, גודל כח השפעת האדם על העולם, תפילה, דרכי הנהגת הבורא, תורה לשמה ומעלות התורה, אמונה ובטחון, מידות ודקדוק הלכה, ועוד הרבה דברים יסודיים בעבודת האדם, מועיל ללומד בספרים אלו, לקבל תמונה כוללת ומקיפה של כלל הדברים.

מהדורה שניה

מנחם אב התשע"ז התשע"ה

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג תמצית הש"ס

מסכת ברכות, מסכתות סדר מועד, סדר נשים, ב"ק ב"מ, ב"ב, ומסכת נדה.

תמצית גפ"ת על מסכתות פסחים, גיטין, ב"מ, וב"ב.

וכן תמצית תנ"ך.

לפרטים- 0527692282

הקדמה:

ב"ה זכה דורנו שרבים וטובים עוסקים בלימוד ספרי המוסר, ואף כי לא כולם זוכים לעסוק בקביעות בספרים אלו, בכל אופן רוב בני התורה יש להם איזה עסק בספרים אלו, כל אחד לפי המתאים לו.

והנה ידוע שספרי המוסר הם כמו ספרי הלכה במצוות רבות, וכמו שהאריכו החוה"ל והמס"י בהקדמת ספריהם, שבאו לבאר מצוות שהאדם מחויב לקיימם, וגם מחויב להקדיש זמן ללמוד איך לקנותם ולקיימם, וכן בשערי תשובה מביא י' מעלות עליונות שהם מצוות עשה, וכתב שם "ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם".

ודרך העבודה במצוות אלו היא מערכת שלימה של פעולות ומחשבות, וכמו שכתב המס"י בהקדמה על הפסוק "הן יראת ד' היא חכמה", ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא): "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן. הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה, וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם, עכ"ל.

ועל כן נראה שיכולה להיות תועלת גדולה, לדעת בצורה ברורה את תמצית דברי רבותינו בעלי המוסר, ועל ידי זה תהיה תועלת גדולה הן מצד עצם הידיעות החשובות בצורה ברורה, והן לעצם הלימוד בספרים אלו שיהיה מועיל יותר, בזה שכל פרק וענין יהיה חלק מהקו הכללי של דרך העליה, ולא רק פרטים לעצמם.

ולכן ראיתי לנכון לתועלת לעצמי לסכם בצורה קצרה וברורה כפי כוחי, את תמצית הדברים המובאים בספרי המוסר, וחשבתי אולי יהיו עוד שיקבלו תועלת מצורת סיכום הדברים, או שיעשו גם הם בעצמם סיכום לפי ראות עיניהם שבזה ודאי יש תועלת גדולה יותר מלימוד קונטרס זה.

ואם יטען הקורא כי איך שייך לכתוב את עיקרי הדברים, אחרי שודאי כל משפט או מילה בספרים אלו היא משמעותית, וכידוע שהגר"א אמר שאין מילה מיותרת בספר מס"י, אמנם ראיתי שכבר התייחס לזה המשגיח הגה"צ ר' דב יפה שליט"א בספר "לעבדך באמת" לטענה זו וכתב שם "כשם שהרי"ף עשה חיבור של הבאת מסקנות הסוגיות... כך גם אפשר לעשות חיבור של הבאת עיקרי היסודות שנתבארו בספר מס"י בלשון קצרה, תוך השמטת חלק ממאמרי חז"ל המובאים בספר וכיוצא בזה, עכ"ד. ובאמת אין כוונת חוברת זו להקיף את כל הפרטים שבספרים אלו אלא רק את הכללים העיקריים.

ובאמת ע"י ידיעת הכללים קל לזכור גם את הפרטים, וכמ"ש הרמח"ל בהקדמה לספר דרך ד' "ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים". עכ"ל, עיי"ש שהאריך בדבר זה.

ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיהיו הדברים לתועלת, ושנזכה לקיים את הדברים כראוי, ואם יש איזה טעות או חסרון אשמח לשמוע ולתקן בל"נ.

תוכן העניינים:

5	שערי תשובה:
18	מסילת ישרים:
33	ספר נפש החיים:
48	ספר חזון איש- אמונה ובטחון:

שערי תשובה:

שער א':

כמה עניינים בתשובה - התשובה היא מטובות השי"ת לברואיו. הקב"ה לימד והזהיר לשוב בתשובה. התשובה מועילה גם על הרבה עבירות, ומועילה גם אם האדם חוזר בתשובה בגלל הצרות שיש לו. הקב"ה עוזר לשבים יותר מטבעם להשיג מעלת אהבתו.

איחור התשובה - החוטא שלא שב בתשובה יכבד עונשו מאד. ואיחור התשובה מצוי רק בעמי הארץ. ורעת המתאחר מן התשובה רבה כי כאשר יחטא שוב יתבע יותר כי כבר יודע שהיצר אורב לו, ב' כי החטא נעשה לו כהתר ובזה מחשבת חטא מצטרפת למעשה. מי שאינו נזהר מחטא ידוע אפי' מחטא קל הוא מומר לדבר אחד. העובר על עבירה אחת כמה פעמים כעובר על עבירות חלוקות.

עיקרי התשובה

יש מדרגות רבות בתשובה, כל מדרגה מועילה לסליחה, והתשובה השלימה היא כמו שיבואר בעיקרי התשובה.

א' חרטה.

ב' עזיבת החטא וגמירות דעת שלא יחטא עוד.

ג' היגון, וצריך יגון יותר מהפסד כל עשרו, ומדרגות התשובה לפי גודל היגון המגיע מהנשמה העליונה, וזה פועל יותר מיסורי הגוף.

ד' הצער במעשה - יצטער ע"י מעשים כצום או בכי.

ה' דאגה מהעונש העתיד לבוא עליו, וכן ידאג אולי אינו עושה תשובה כראוי, ופן יתגבר יצרו. (לעיכובא בתשובה צריך חרטה וידוי ועזיבת החטא).

ו' הבושה מבני אדם, וכ"ש מפני ד' יתברך שזו המדרגה העליונה.

ז' הכניעה - מידת הענווה, שידע כמה שפל הוא החוטא, וידע שכל מה שעושה זה קצת כנגד מה שהוא חייב לעשות, ותועלת נוספת בהכנעה שהרי הגאווה גורמת לעבירות, ואף היא עצמה עבירה.

ח' הכנעה במעשה - כמענה רך קול נמוך שחות העין ומלבושים פשוטים, ומעשים אלו יעוררו את הלב להכנעה.

ט' שבירת התאוה הגשמית - יפרוש מתענוגים המותרים, כי התאוה גורמת להמשך אחרי החומר ולא אחרי השכל, והיא שורש פעולות האדם, וסיבת החטאים, ועל כן כשילך אחרי שכלו ולא אחר תאוותו יכשרו מעשיו.

תמצית ספר שערי תשובה

י' **יטיב פעליו בדבר שחטא בו** - שבאותו אבר שחטא יעשה מצוות.

י"א **חפוש דרכיו** - כדי שידע על מה להתוודות, וידע כמה עוונות יש לו ויוסיף להכנע, וידע לעשות גדרים שלא לחטוא עוד.

י"ב **ידיעת גודל העונש בכל חטא**.

י"ג **שהעבירות הקלות יהיו בעיניו כחמורות** - א' מפני גדולת הקב"ה, ב' מפני שבקלות נכשל יותר, ג' מפני שנעשים לו כהתר והרי הוא כפורק עול, ד' מפני שיכול להגיע מקלה לחמורה.

י"ד **הוידוי**.

ט"ו **התפילה** שיתכפרו עוונותיו, ועל ידי זה יתעוררו מצוותיו, עוד יתפלל שירצה בו ד' כי אפשר שיתכפרו עוונותיו ולא ירצה בו ד', וכן יתפלל שיעזרהו ד' בתשובה.

ט"ז **תיקון המעוות** מה שיכול לתקן, שבבין אדם לחבירו השבת הגזילה או בקשת המחילה מחבירו מעכבת התשובה, וראוי לתקן המעוות קודם הוידוי.

י"ז **חסד ואמת** אחר התשובה יועילו להצילו מן היסורים, וקידוש ד' יועיל לסלוח לו על עוון חילול ד'.

י"ח **חטאתו לנגדו תמיד**.

י"ט **עזיבת החטא בהיותו בתוקף תאוותו** ואם לא נזדמן לו יוסיף יראה שיהיה בה כח לעמוד בנסיון כזה.

כ' **להשיב רבים מעוון באשר תשיג ידו**.

ר"י **מונה כ"ד דברים המעכבים את התשובה**, והיינו שהנכשל באחד מהם תמיד יותר קשה לו לעשות תשובה וצריך להחזק יותר בדרכי התשובה.

שער שני:

ששה סיבות המעוררות את האדם לתשובה, והדרך להתעורר מהם כראוי

האדם צריך לעורר את עצמו לתשובה ע"י זכירת ד' יתברך, ואז התשובה היא מן הנפש החשובה.

א' **צרות** - אם יגיעו לאדם צרות, עליו להשיב אל נפשו שהחטאים הם שגרמו לצרות ולשוב בתשובה, ומחסדי ד' לקבל גם תשובה כזו, ואם האדם שיש לו צרות לא חוזר בתשובה נענש יותר, ואם תולה את הצרות במקרה זה חמור עוד יותר, ואם האדם לא מוצא עוון עליו לפשפש במעשיו. ומענין הצרות המעוררות לתשובה זו התעוררות שיש לאדם ביום המות, וגם תשובה זו מקובלת, אבל אינה כמו השב מהתעוררות עצמית.

התועלת ביסורים ודרך הנהגת האדם בהם - ביסורים יש ב' תועלות - א' לכפר העוון, ב' להזכירו לשוב בתשובה, וכאשר שב בתשובה מחמת היסורים יש לו לשמוח בהם שהרי הועילו לו, ויבטח בד' שיהיה החושך סבת האורה, ויתענה עם התשובה והתפילה, ואם אין לו חטאים הרי הם יסורים של אהבה להגדיל שכרו.

תמצית ספר שערי תשובה

ב' ימי הזקנה - כאשר כח האדם מתמעט וקיצו קרב זה מעורר אותו לתשובה, ואם לא התעורר ככל עונשו, ותמוה איך יתכן שאינו מתעורר לתשובה.

ידיעת החטאים - יש החושבים שאין להם חטאים, אבל האמת שאין מי שאין לו חטאים, ומי שחושב שאין לו חטאים הרי הוא רחוק מן התשובה, ופעמים הסיבה שהוא חושב כך מחוסר ידיעת חובתו, והצדיקים מצטערים תמיד על חטאיהם, ועל חסרון בעשית הטוב שגם על זה האדם נתבע. ומי שעיקר מחשבותיו על עסקי גופו ולא על שלימות נפשו הרי הוא במדרגה התחתונה.

הנהגת האדם בימי הזקנה - ככל שהאדם מתקרב אל קיצו עליו להמעיט בעסקי העולם ולעסוק בתיקון נפשו, ואין להתעצל מהעסק בימי זקנתו כי יתכן שיצליח יותר בימים אלו, ולא ימאס בימים אלו ויגיע לידי קוצר הנפש, ואז לא יאבד את הזמן ההוא, והצדיקים מתגברים יותר בימים אלו.

ג' מוסר החכמים - שמיעת מוסר החכמים מתוך כוונה לקיים כל דבריהם מביאה את האדם לתשובה, ובקבלה זו מקבל שכר מלכתחילה כאילו עשה כבר כל מה שילמדוהו, וזהו ענין מעשיו מרובים מחכמתו, והשומע מוסר החכמים ולא שב בתשובה כפל עוונו, ואין לו תקוה לשוב בתשובה.

שמיעת האוזן - כח השמיעה באדם נכבד הוא מכח הראיה, שהרי בכוח שמועה טובה לדשן עצם, וחובת האדם להשתמש במה שנתן לו הקב"ה לעבודתו, וא"כ בשמיעת האוזן חובה להשתמש לשמיעת דברי החכמים, ובזה מתקן ע"י אבר אחד את כל נפשו.

ד' המוסרים שבתורה - ע"י קריאת המוסרים שתורה נביאים וכתובים יבוא לתשובה, ואם קרא ולא שב יכבד עונשו.

ה' עשרת ימי תשובה - הם ימי משפט, וצריך לייחד זמן בימים אלו לתשובה, וביה"כ הוא מצות עשה להתעורר לתשובה, וכן יוסיף בתפילה כי הם ימי רצון.

ו' בכל עת ישוב שמא ימות היום וצריך להשיב רוחו בטהרה, ועל האדם לשער איך ירגיש ביום המות ואיך יתודה ביום ההוא, וככה יעשה כל הימים, ויעשה מצוות חדשות פן ימות ויחסר מהם, ויכין צידה לנפשו.

האדם שאינו מרגיש צורך להכין צידה לנפשו לאחר מותו הרי הוא כבהמה שאינה מרגישה שעומדים לשחוט אותה.

הרשעים מתים בכל יום כי משחיתים את נפשם בכל עת, ולעת"ל יהיו אפר תחת רגלי הצדיקים.

תאווה - מי שהוא בעל תאווה להנאות העולם קשה עליו המות, ומי שמשתמש בעולם לעבודת הבורא הרי המיתה היא חיים שאין להם הפסק, ונפש הרשע בעל התאווה תרד במותו למטה אל מקום תאוותה, ותעלה למטה רק למשפט, אבל רוח הצדיק עולה למעלה.

העולם הזה דירת עראי - גם אם העולם הזה היה ארוך מ"מ הרי העולם הבא הוא בלי סוף, וכ"ש שהעולם הזה הוא קצר מאד, ועל האדם להמשיל בליבו את העולם הזה לצל עוף הפורח שעובר ברגע, ועל כן יש לאדם להשתמש בעולם הזה רק לצורך העולם הבא, וסיבה נוספת לכך כי יתכן שימות ונמצא שטרח לאחרים, ושלמה המלך שנתן הכסף בירושלים כאבנים אמר שהעולם הזה הבל הבלים, ושצריך רק יראת שמים וקיום המצוות, ועל האדם לזכור שהקב"ה שלחו לעולם לקיום המצוות.

זכירת יום המות - מי שאינו זוכר תמיד יום המות חושב תמיד שיש לו זמן.

תמצית ספר שערי תשובה

חיי העוה"ז עדיפים על חיי העוה"ב שרק בהם יכול לקנות מעלות, אבל לענין השגת תענוגות העוה"ב עדיף.

הסתכל בג' דברים וכו' - דע מאין באת- ותשנא הגאווה, ולאן אתה הולך- ותתעסק בעולם הזה רק הכונה לעוה"ב, ולפני מי וכו' - יראת שמים.

אם אין אני לי מי לי- גם כאשר האדם שומע מוסר אם לא יעורר את עצמו לא ישפיעו עליו המוסרים.

וכשאני לעצמי מה אני- גם כאשר האדם משתדל בתיקון נפשו כמה שיכול השגתו קצרה ודלה.

ואם לא עכשיו אימתי- ט' סיבות למה לא לדחות לאח"כ את תיקון הנפש ועסק התורה- א' טרדות העולם אינם פוסקות, ב' תמיד ירצה עוד עולם הזה ולא יתפנה לתיקון נפשו, ג' הזמן קצר והמלאכה מרובה, ד' בינתיים יכשל בעבירות, ה' היצר מתחזק ואח"כ יקשה יותר, ו' אולי ימות, ז' התשובה תקשה עליו כשיהיו העוונות ישנים, ח' שכר התשובה כשיחלש כח היצר קטן מתשובה בעוד היצר חזק, ט' בימי הזקנה חסר כח ההרגשות וקשה לחדש דברים.

שער ג':

הצורך בידיעת חומר כל עבירה- בעל תשובה אחרי שיודע במה חטא עליו לדעת חומר כל עבירה כדי שידע גודל חטאו, וכפי ידיעת חומר החטא ירע לו יותר והתשובה טובה יותר, וגם יכלם יותר בבקשו מחילה, וידע גודל הטובה במחילת העוון, ואם חושב שהחטא אינו חמור כ"כ ע"ז עצמו יש תביעה, וסיבה נוספת ללמד חומר העוון כדי שלא יטעו לחשוב על איסורים שהם רק מידת חסידות, וידעו שגם בחטאים קלים יכולים לאבד נפשם.

עתה נבאר מעלות חומר המצות ואזהרות וחלוק העונשים-

א' דברי סופרים-

החיוב לקיים דברי סופרים הוא מדברי תורה, ואמנם ד"ס חמורים פחות מד"ת כיון שלא נכתבו מפורש בתורה.

ואמנם יש דברים שאמרו עליהם **"כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה"**, מה שלא נאמר על מצוות עשה ולא תעשה, והחומר בזה הוא א' כי כשחוטא בד"ת הוא מתחרט, אבל כשעובר על ד"ס כשאינם חשובים בעיניו הרי ביטל אחד מדברי התורה, ב' כי הוא רחוק מתשובה כי חטא זה קל בעיניו ויחטא פעמים רבות.

חביבים ד"ס יותר מיינה של תורה- הביאור בזה כי **יראת השם היא יסוד המצוות**, ובזה ירצה הבורא את ברואיו, ושכר היראה כנגד מצוות רבות, ותקנות חז"ל הם יסוד לדרך היראה להרחיק מן העבירה.

חומר נוסף בדברי סופרים כי החוטא בדבר שאין לו תאוה לזה הרי אף בחטא קל יותר הרי זה רוע לב ופריקת עול וחייבים מיתה.

והעובר על ד"ס והוא פורש מן הציבור יורד לגיהנום ונדון שם לדורי דורות.

והעובר על ד"ס ענוש מכת מרדות כפי שיראו הבי"ד לעונשו אף לפחות מארבעים או להוסיף.

ב' מצוות עשה -

יסוד השכר ושורש הגמול הוא על קיום עשה, ואמנם מי שנזדמן לו לעבור על לא תעשה וכבש יצרו מפני האיסור שכרו כעושה מצוה, ויסוד שכר זה מפני מצות עשה של יראה שכבש יצרו ביראת אלוקים.

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה **שאי אתה יודע מתן שכרם של מצוות** - על לאוים יש חילוקי עונשים אבל על עשין לא נודע החילוק בשכרם, כי רצה ד' שיעשה האדם את כל המצוות ולא רק אלו ששכרם מרובה כדי שתהיה משכורתו שלימה.

העוסק בתורה בלבד דומה למי שאין לו אלוך - אע"פ שת"ת כנגד כולם.

שילוח הקן אין בה טורח או הוצאות ממון ואפ"ה תחית המתים תלויה בה וכ"ש מצוות חמורות.

עונש ביטול עשה -

אם יזהירו אדם לעשות מצוה ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו.

מי שלא הניח תפילין מעולם נקרא פושעי ישראל בגופן וענשם חמור מהעובר פעם אחת על חייבי כריתות ומיתות ב"ד.

המקל במצוות עשה כגון המבזה חולו של מועד אע"פ שיש בידו תורה ומע"ט אין לו חלק לעוה"ב. קיום מצות עשה נקרא יראת שמים כמו הזהירות בלא תעשה, והנמנע מעשית הטוב הפר יראת שמים.

יש מצוות עשה חמורות שאין ההמון נוהרים בהם והם הזכרת שם שמים לבטלה, גמ"ח בין לעניים בין לעשירים בגופו ובממונו וחובת האדם לטרוח בגמ"ח, ולפנים משורת הדין פעמים שהיא מן החמורות.

הנמנע מעשות מצוות אף בלא מעשה גם בזה יש אבדון והפסד לנפש, כמו שמצינו בחומר ביטול תורה, וכן מצינו שסדום נשחתו מפני ביטול הצדקות, והאנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן ביראה עונשם גדול.

לפי גודל המצוה יגדל עונש מי שיחדל לעשותה אף בלא שעשה מעשה.

המעלות העליונות נמסרו במצוות עשה - והם הבחירה, תלמוד תורה, הליכה בדרכיו, בטחון, התבוננות בגדולת ד', זכרון והתבוננות בחסדי ד', קדושה, עבודה, יראה, אהבה, דביקות, לכל אחד מהמעלות כמה מדרגות, והם מטרת בריאת האדם.

ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם - שחובת האדם להיות נאמן לקב"ה כמו שעבד נאמן לאדונו, שידאג שאחרים ג"כ יעשו את המצוות.

לדון בערכאות היא מן החמורות ויש בזה דרכי מות.

המבטל מורא אב ואם עובר בארור.

מצות תפילין ומזוזה הם בכלל קבלת עול מלכות שמים, והמבטלם שובר עול ומנתק מוסרות.

מצות ציצית אינו חייב להביא על עצמו את החיוב, אמנם בעידן ריתחא יענש למה לא סיבב על עצמו את החיוב.

הירא ידקדק בקלה כבחמורה לגדולת המזהיר עליה.

תמצית ספר שערי תשובה

ג' לאו הניתק לעשה

פעמים הוא חמור מאד כמו גזל שמקרב יום הפורענות ומקטרג בראש. המצער אלמנה ויתום בכל סוג של צער חייב מיתה בידי שמים. חומר המצער כל איש מישראל. הנשך והריבית ענשו חמור מאד שאינו קם תחית המתים.

ד' לאו שאין בו מעשה

תלויים בלב או בלשון או בשמיעה או בראיה או בהמנעות ממעשה. איסורים אלו נשכחים והאדם קרוב להכשל בהם יותר מאלו שיש בהם מעשה, על כן באתי להזכירם בקצרה.

מן האזהרות התלויות בלב-

איסור לשכוח את ד', האדם חייב לקנות הנהגות הנובעות מזכירת ד'. כל השוכח דבר אחד ממשנתו, ע"י שבטל מן התורה, עובר בב' לאוים. אסור לאדם לתלות ההצלחה בעצמו. אסור לנסות את הקב"ה אם יצליח דרכו בגלל המצוות, והאיש הטוב לא ירפו ידיו אם לפעמים יפסיד, ורק מצוות המעשרות מותר לבחון, ואם לא רבה כספו בגלל המעשרות ידע שגם זה לטובתו להטיבו לעוה"ב בשכר אמיתי במקום שכר העוה"ז.

אסור לירא מצרה קרובה אלא יבטח בישועת ד'. חובה להאמין שלא יקרה לדיין רע בגלל שהוא דן דין צדק. הוזהרנו להסיר מנפשנו מידת הגאווה ושלא יתגאה הגדול על הקטן, והגאווה היא מהעבירות החמורות, ואל יתהלל החכם בלתי בעבודת ד'.

אסור להיות צר עין אלא יהיה טוב עין, וכן אסור להיות אכזרי אלא יהיה רחמן, אבל לא ירחם על מחטיאי הרבים. אסור ליקום או ליטור בליבו על דבר שבמזון, אבל על דרישת רעה מותר לשום הדברים על ליבו, מ"מ אם יבקשו ממנו מחליה ימחל.

אסור לשנוא, והשנאה מביאה לידי עבירות רבות, שנאת חנם הביאה לחורבן בית שני. אסור להרהר ביום אפי' אינו מהרהר לעשות שמא יבוא לידי טומאה בלילה. אסור לחשוב לעשות עבירה.

אסור לקבל לשון הרע.

אסור לעשות תחבולות רשע כדי לקחת דבר השייך לאחר, ואף מחשבה על זה אסורה, ואסור להפציר בו למכור באופן שימכור בלי רצון, ואפי' לבקש אסור אם יודע שיתבייש לסרב.

מן האזהרות התלויות בלשון-

אסור להזכיר שם שמים או ללמוד תורה או להתפלל אם הוא ערום או שרואה אדם ערום, או שאין המקום נקי, או שאין ידיו נקיות, והזהירות בזה היא מדרכי יראת שמים.

יש אזהרות התלויות בלשון לוקה עליהם והם שבועת שוא שהיא חילול השם, ואסור לומר שהוא מוכן לישבע אם אין בלבבו לישבע, ואסור לישבע חנם אפי' על אמת, וכן אסור לסבב להשביע חבירו חנם, כגון לתובעו יותר מחיובו כדי לחייבו שבועת מודה במקצת.

וכן לוקה המקלל חבירו בשם, ואסור לקלל אפי' חרש שאינו שומע, וכן המקלל עצמו בשם לוקה.

השותה רביעית שאינו מזוג או יותר מרביעית אפי' מזוג אסור בהוראה.

אסור לצער חבירו בדברים.

אסור לחזק ידי עוברי עבירה או להתחבר עמהם, ואסור להתחבר לרשע אפי' בעסקי העולם ואפי' לדבר מצוה.

תמצית ספר שערי תשובה

אסור להורות שלא כהלכה, וצריך להיות מתון בהוראה כדי שלא יטעה, ולא יורה מי שלא הגיע להוראה, ואם הגיע להוראה צריך להורות.

צריך לתת עצה הוגנת ואסור לתת עצה שאינה הוגנת, ומדרכי גמ"ח לחשוב מחשבות איך להשיא עצות הגונות. אסור להוציא שם רע.

אסור לדיין להיות רך לאחד וקשה לאחר.

אסור לומר המתן לי ליד ע"ז פלונית.

אסור לומר כמה נאה גוי זה, ואסור לתת להם מתנת חנם.

אסור להחזיק במחלוקת, ומותר לדבר לשון הרע על בעלי המחלוקת, ומי שאינו מחזיק במחלוקת על החוטאים נענש מפשעיהם ועובר בלאו, וימסור נפשו על קנאת השם.

אסור להשתעבד בחבירו, וכן אסור לבקש דבר שיוזע שיתביישו לסרב, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר. המוציא שם שמים לבטלה הרי חילל השם.

בני אדם שאינם נזהרים בלשונם בכבוד תלמידי חכמים אפי' שלא בפניהם נעשים אפיקורסים ואין להם חלק לעולם הבא.

עון הלשון חמור כמו שרואים שעונש מקלל אביו ואמו חמור מן המכה.

איסורי ראייה ושמיעה- אסור להסתכל באשת איש ובעריות, ואסור לשמוע דברים בטלים ודברי נבלה.

איסורים התלויים בקפיצת יד והמנעות מעשיה שחייב בה-

אסור לקפוץ יד לאביו, ואסור לימנע מלהלוות לו לפני שמיטה וכ"ש בשאר זמנים.

אסור ללוות ולא לשלם.

אסור להלין שכר שכיר.

אסור להלין מת על העץ.

אסור להתעלם מהצלת ממון חברינו, ונכון שבכל עיר יהיו ממונים להצלה

אסור להמנע מלהוכיח ואם אינו מוכיח נענש על החטא, ועל כן נכון לבחור ממונים להוכיח.

אסור לאחר מלשלם הנדרים והצדקות, ונענש אף אם שכת.

ה' לאו שיש בו מעשה

לוקין עליו, ומלקות במקום מיתה עומדת.

צריך להזהר למלוח הבשר כדין.

אסור להכות את חבירו.

אסור להשחית את הזקן.

אסור ללבוש שעטנז.

לפני עוור לא תתן מכשול- אסור להכות בנו גדול כי מכשילו להקלות אביו, ואסור לתת כוס יין לנזיר, ואסור להכשיל נכרי בדבר האסור לבן נח.

איסור השחתה- אסור לכוות עץ מאכל, ואפי' לצורך מצור אם יש לו עצים אחרים אסור, ואסור לפזר ממון לריק ואפי' פרוטה, ואסור לסכן את הגוף או לסגפו חנם בתעניות, אבל המתענה על עוונותיו מותר והקב"ה ירפאהו.

ערלה אסורה אף בחו"ל ואסורה בהנאה ועל כן אסור לתתה לגוי אלא ישרוף אותה באש, ונטע רבעי צריך פדיון, וכן כלאי הכרם וגיד הנשה אסורים בהנאה.

אסור לגנוב אף ע"מ להחזיר.

אסור לנחש שדבר מסוים מורה שלא יצליח במה שעושה, או ששעה מסוימת אינה יפה לדבר מסוים, אלא יבטח בד'. המשקר במידה כמקלקל את הדין.

אסור למלוה לעבור לפני הלווה אם אין לו מה לפרוע.

איסור ריבית הוא למלוה ללווה ולעדים.

אסור להטיל מום בבכור אף בזמן הזה.

תמצית ספר שערי תשובה

אסור לחרוש או להנהיג שני מינים בעלי חיים מצומדים יחד.
פרדה אינה מותרת אלא במינה ואסורה בסוס וחמור.
אסור להשתחוות על רצפת אבנים חוץ מבית המקדש.
אסור לאכול דברים הנמאסים על הנפש.
אסור למסור בתו לביאה שלא לשם קידושין, והמייחד פנויה לזנות עונשו גדול, ואסור להשיא בתו לזקן.
נבילה אסורה באכילה, וכל שלא נשחטה בכל דקדוקי שחיטה הרי היא נבילה.
אסור לקחת שוחד אפי' כדי לזכות הזכאי ולחייב החייב, ומותר לקחת שכר בטלה, ואפי' שוחד דברים אסור והמקבל שוחד אסור לדון דין זה.
אסור להוציא ביו"ט לצורך חול.
אסור להעביר שער בית השחי והערוה.
אסור להעמיד כלב רע או סולם רעוע בביתו.
בכור אסור בגיזה ועבודה, ואם נתערב באלף כולם אסורות בהנאה.
אסור למחוק את השם.
אסור לעשות כדרכי האמורי כלחשים וקמעים.
חדש אסור מן התורה אף בחו"ל.
ע"כ מקצת מהדברים שהמכשול מצוי בהם, וישמע חכם ויוסף לקח.

ו' מיתה בידי שמים

כרת חמור ממיתה בידי שמים שהוא זרעו נכרת, ומיתה חמורה שאף בעלי החיים שלו מתים.
האוכל טבל.
המענה אלמנה ויתום, ואם היתום צועק ממחר עונשו יותר.
הגזול את העני.
המוציא שם רע.
המשחק עם התינוקות, מנאף, דש מבפנים וזורה מבחוץ.
ת"ח שאינו נוהג בצניעות, והטעם לפי שמרחיק אהבת הבריות מן התורה.
כל שיש לו ביהמ"ד בעירו ואינו הולך לשם.
החולק על ישיבתו של רבו, והמורה הלכה בפני רבו.
הגזול מתנות עניים, והנודר לצדקה ואינו משלם, והקופץ ידו מאביון.

ז' כרת

יש ב' סוגים של כרת, יש כרת מהעוה"ז שהוא זרעו נכרתים, ויש שנכרת מהעוה"ז ומהעוה"ב, ופעמים שמתעכב הכרת כמה דורות.
(עונש הרשעים מתעכב מפני ג' סיבות, א' שמא יעשו תשובה, ב' לשלם שכר המצוות בעוה"ז ולאבדם בעוה"ב, ג' שמא יצאו מהם בנים צדיקים).
וענין הכרת הוא קיצור השנים פחות מבן חמישים, (ומיתה בידי שמים פחות משישים), ואמנם יש צדיקים שמתים כך ולא מפני העונש אלא שכך נקצב להם.
הבא על הנידה מלבד הכרת לזרעו גם יהיה הבן עז פנים, ואיסור נדה הוא עד הטבילה ואע"פ שספרה.

תמצית ספר שערי תשובה

ח' ד' מיתות בי"ד

מונה הד' מיתות וסדר חומרתם והעבירות שעונשם מיתת בי"ד.

מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלו ד' מיתות בי"ד, דין ד' מיתות בי"ד לא בטלו, ומת במיתה הדומה למיתה שחייב בבי"ד.

ויש לעורר על הרבה מלאכות שבת שנעלמו מעיני רבים.

ט' יהרג ואל יעבור

כל עבירות שבתורה אם אמרו לו עבור ואם לא נהרג יעבור ואל יהרג, חוץ מג' עבירות שיהרג ואל יעבור ואפי' בצינעא.

ואף אבק ג' עבירות עונשו חמור מכמה מצוות מכמה עבירות חמורות, כגון האיסור להתרפאות בעצי אשירה אפי' בפיקוח נפש, והאיסור לספר עם אשת איש שחשק בה אפי' ימות בלא זה, ואבק הרתיחה הלבנת פנים, ע"כ חייב להפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, ודומה הוא לרציחה במה שהדם יורד מפניו, ועוד שצער הכלימה מר ממות, והמלבין פני חבירו יורד לגיהנום ואינו עולה כמו בא על אשת איש, ואין לו חלק לעוה"ב אע"פ שרוצח יש לו כי הוא רחוק מן התשובה לפי שאין החטא חמור בעיניו.

שקולה שבת כנגד כל המצוות.

י' אין לו חלק לעוה"ב

המחלל את השם אין לו חלק לעוה"ב, שכיון שכוונת הבריאה היא לכבוד שמים והוא עשה הפך מכוונת הבריאה.

כתיב "והנפש אשר תעשה ביד רמה את ד' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה כי את דבר ד' בזה ואת מצוותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עוונה בה" -

עוונה בה היינו שאף אחר המיתה לא נתכפר והיינו שאין לו חלק לעוה"ב.

ביד רמה- לעשות בפרהסיא דבר שאיסורו ידוע, או אף בסתר לפרוק מעליו עול ואפי' מצוה אחת אם אינו נזהר ממנה ואין נפשו מרה לו על חטאו, (ואם הוא לתאבון אין מורידים ואין מעלים ולהכעיס מורידין כאפיקורס ואין מעלין).

דבר ד' בזה- האומר אין תורה מן השמים, המגלה פנים בתורה, המבזה ת"ח, והמבזה את המועדות.

המבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב-

התועליות בכבוד ת"ח- א' שע"ז דבריהם נשמעים, ב' ותתרבה התורה כדי לנחול כבוד כמו הת"ח, ג' וגם רבים יכירו מעלתה ויעסקו בה לשמה, ד' כבוד הת"ח מראה את חשיבות לימוד התורה כי לומדיה יורו דרכיה לבלתי תשכח, וא"כ המכבד מראה שקיום התורה הוא העיקר.

ועל האדם לשום ליבו תמיד לכבד את ד' ולהודות לו ולשבח עבודתו, ומעלות האדם נראות לפי מה שהוא משבח.

והמכבד את הרשעים יש בזה כמה מכשולות, א' חילול התורה והעבודה, ב' גורם לרבים להמשך אחריהם ולעשות כמעשיהם, ג' המתחברים להם יענשו עמם, ד' הרשעים יבואו להשפיל את הצדיקים.

עוד יש בכלל כי דבר ד' בזה מי שמדבר ד"ת במבואות המטונפות, ומי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, והקורא בספרי מינים.

תמצית ספר שערי תשובה

ואת מצוותו הפר- המבטל מצוות מילה.

האומר אין תחית המתים מן התורה אין לו חלק לעוה"ב, וכן האומר אין תורה מן השמים.

האפיקורוס אין לו חלק לעוה"ב, והאפיקורוס הוא מי שאינו נוהג מורא והדר בת"ח אע"פ שאינו מבזה אותם, וטעם הדבר משום שמראה שאין התורה מכובדת בעיניו, ועוד שמבטל יראת החכמים וע"י היראה מהם דבריהם נשמעים להדריך את העם, ובכלל האפיקורוס האומר מה הועילו לנו הלומדים בלימודם, (ועל כן יש ללמד תועלת התורה כדי שגם מי שלא לומד לא יהיה בכלל האפיקורוס), עוד בכלל האפיקורוס הקורא לרבו בשמו.

עיקר סיבת עונש אלו שאין להם חלק לעוה"ב הוא מפני חילול התורה, ועוון החילול גדול מכל העבירות, ואינו מתכפר בתשובה ויסורים, ונפרעים ממנו מיד, ואפי' הוא שוגג, ומזה רואים כמה גדול החיוב לקדש שם שמים.

כת אויבי ד' אין להם חלק לעוה"ב, ודבר זה שייך גם באנשים המקיימים את המצוות אם רע להם כשאחרים ג"כ שומרים, וכ"ש אם מונעים אחרים מלשמור, וכן אלו שעניניהם צרה בכבוד ת"ח הם שונאי ד'.

כת המחבלים כרם ד' והיינו מחטיאי הרבים אין להם חלק לעוה"ב.

כת הנותנים חיתתם על הציבור אין להם חלק לעוה"ב, והטעם א' אין התגאה והוא רימה ותולעה, ב' במקום יראת שמים הטיל אימה על הבריות, ג' הוא מצער את הציבור, ד' וגורם לציבור למכשולות, ה' אין ראוי שאנשים יכנעו אלא מפני האדם אלא לשם שמים.

כת הפורשים מדרכי ציבור אין להם חלק לעוה"ב, כי המתאספים חזק עבודת ד' מקדשים שם שמים והוא מחללו, וגם מניא אחרים ומחטיאם.

כת עוזבי ד' שאין להם יראת שמים ומקיימים המצוות מתוך ההרגל ולא מצטערים על חטאיהם, אין להם חלק לעוה"ב.

ד' כיתות שאינם מקבלות פני שכינה

סדר החלקים בכל כת לפי חומרת הדברים.

כת לצים יש בזה ה' מינים-

א' איש הנותן דופי בבני אדם, ושורש הענין הוא זדון וגאווה, כי אינו נהנה לעצמו מלתת דופי באחרים, ואם היה מכיר מומי עצמו לא היה מזלזל באחרים.

ב' הלועג לבני אדם על חוסר הצלחתם, ושורש הענין הוא רוב השלווה והתענוג.

ג' הלועג לדברים ופעולות טובות בלא לבזות בעליהם, ושורש הענין הוא היות האדם חכם בעיניו עד שיתלוצץ לדעת זולתו,

ד' הקובע עצמו תמיד לדברים בטלים, ומביא עצמו לידי חטא, וגם מבטל תורה, (ואיך לא שם ליבו על גודל ההפסד בקניית חיי עולם, ועונש ביטול תורה גדול מאד).

ה' המתלוצץ בדיבור אבל אינו בז בליבו.

יש ליזהר מליצנות גם בדרך עראי.

כת שקרים יש בזה ט' חלקים-

א' המזיק לחבירו ע"י השקר.

ב' המתעה את חבירו ואינו מזיקו ממש אלא גורם לנזק.

תמצית ספר שערי תשובה

ג' הבא בשקר למנוע הטוב העתיד להגיע לחבירו ולקחתו לעצמו.

ד' המשקר בסיפור דברים שאין בזה תועלת עבורו ולא הפסד לחבירו, וחלק זה התירוהו מפני השלום.

ה' האומר לחבירו שיטיב לו ואין כוונתו לקיים.

ו' המבטיח לחבירו שיטיב לו ונתכוון לקיים ולבסוף אינו מקיים, ובמתנה מועטת אף בלא הבטחה או שהתהלל בזה בפני רבים צריך לקיים.

ז' הגונב דעת חבירו כאילו עשה עמו טובה.

ח' המשתבח במעלות שאינם נמצאות בו.

ט' המספר דברים ומשנה מעט מן הפרטים.

כת חנפים יש בה ט' חלקים-

א' המחניף לאיש רע ואומר לו לא עשית רע, וחובת האדם למסור עצמו לסכנה ולא לעשות כך.

ב' המהלל רשע ואינו מצדיקו על רשעתו, כי אין להזכיר צדקתו בלא רשעתו.

ג' המשבח הרשע בפניו.

ד' המתחבר לרשע.

ה' אדם שאנשים סומכים עליו שמשבח אדם אחר כגון קרובו ואומר עליו שהוא חכם והוא אינו חכם.

ו' מי שבידו למחות ואינו מוחה.

ז' מי שלא ניסה למחות בקשי עורף אולי ישמעו לדבריו.

השומע אנשים מדברים לשון הרע וכדו' ואינו מוחה בהם אף שידע שלא ישמעו לדבריו, והם חושבים שאף הוא כמוהם.

המכבד הרשעים מפני דרך שלום, ואף שהותר לכבד העשירים אסור לכבד הרשעים, אא"כ חושש מנוזק.

כת מספרי לשון הרע-

המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר, שכיון שמזיק לחבירו ואין לו שום תועלת בהכרח פרק עול שמים, ועוד מפני שחושב שפיו ברשותו.

שקולה לשון הרע כנגד ג' עבירות, מפני שבעל הלשון שונה באוולתו הרבה, ותשובתו קשה כי הורגל בזה, והחטא קל בעיניו ועל כן לא יחזור בתשובה, ואם חוזר לא יזכור ממי צריך לבקש מחילה וגם יתבייש לבקש מחילה, ויבוא לדבר על הקב"ה.

אין התורה מגינה על בעלי לשון הרע, ואינם ראויים לעסוק בתורה, שלא אמרו אין עבירה מכבה תורה על הפורק עול האזהרה מעליו.

יש ו' חלקים בכת מספרי לשון הרע-

א' המספר שקר על חבירו ונכלל בזה גם בכת שקרים.

ואסור מן התורה לקבל לשון הרע, והמקבל גם הוא בכלל המספר כי מחזק את הסיפור במה שהוא שומעו, ומחזק את המספר להוסיף לספר עוד לשון הרע, והעניו לא יקבל לשון הרע כי הוא חפץ בכבוד הבריות וצר לו על בשתם וקלונם.

ב' המספר לשון הרע שהוא אמת.

המזכיר לחבירו מעשיו הרעים עובר על איסור אונאה, ואם עושה כך בפני בני אדם הרי הוא מלבין פני חבירו ברבים, ואם מספר לאחרים שלא בפני המסופר הרי זה מכת מספרי לשון הרע, כי אולי חזר בתשובה, (ואין

תמצית ספר שערי תשובה

לספר אלא לחכם צנוע שירחיק מחברת החוטא עד שיחזור בתשובה), ואם הוא ת"ח ראוי לחשוב שבאמת עשה תשובה.

המספר לשון הרע הרי הוא חוטא לחבירו וכן חוטא במה שבחר להרשיע חבירו.

המספר על אמת יש בו צד חמור משקר כי לפעמים הדברים מתקבלים יותר.

המספר בגנות ולא בשבח מראה על עצמו שהוא פסול כי הפסול מחפש לפסול אחרים.

מותר לספר לשון הרע על בעלי עבירה שאין יראת ד' עליהם כדי להבאיש על השומעים את המעשים הרעים, אמנם מי שגם הוא חוטא לא יפרסם אחר שחטא כי אין כוונתו לטובה, וכן אין לפרסם חטא שחטא אדם במקרה.

העושה מעשה שאפשר לפרשו לחובה או לזכות אם הוא ירא אלוקים יש לדונו לזכות אפי' המעשה נוטה לחובה, ואם הוא בינוני יש לדונו לכף זכות כשהמעשה מסופק, ואם המעשה נוטה לחובה יהיה בעיניו כספק, וכל זה מדין בצדק תשפוט עמיתך, וברשע יש להכריע מעשיו לחובה.

הרואה דבר גנות בחבירו אם זה גזילה יעיד אפי' הוא עד אחד כדי לחייבו שבועה, וצריך שיוכיחנו תחילה, אבל אם נכשל בערוה וכדו' לא יעיד אפי' בשניים אלא רק יוכיחו, ואם יודע שבי"ד יפרישוהו יעיד בשניים, אבל לא יחידי כי לא יאמינוהו, ויכול לגלות למי שיאמין לו כשניים.

ג' רכילות, והמרכל מרבה שנאה בעולם, ואע"פ שאסור להאמין לרכילות מ"מ השומע יחוש לדברים, והמסכסך בין אחים ואוהבים קשה מכל חלקי לשון הרע.

חייב אדם להסתיר סוד שסיפרו לו אע"פ שאין בפירסומו ענין רכילות.

ד' אבק לשון הרע, והיינו לספר דבר שיסתובב ממנו שידברו לשון הרע, ועל כן אין לספר אפי' שבח אם אולי יש בין השומעים שונא שמתוך כך יבוא לספר בגנותו.

עוד בכלל אבק לשון הרע לספר דבר שאין בו גנות אבל משתמע מן הדברים גנות, וכן לספר על חבירו שהוא מכניס אורחים אם בגלל זה יבואו אנשים רקים, וכן אדם הגורם שיחשדו בו שהוא מספר לשון הרע, וכיון שאין לספר לשון הרע על החוטא בלא שיוכיחו, והשומעים יכולים לחשוד שבא לשמוח בקלונו, ע"כ לא יספר אלא אם יודעים שהוכיחו.

ה' נבלות הפה, והמנבל את פיו אפי' נגזר עליו גזר דין של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה, כי עזב הבושה והצניעות וחילל את קדושת ישראל, והשומע נבלות הפה עונשו גדול.

ועל האדם להאריך בדיבורו כדי שלא להוציא מפיו לשון מגונה שזה גדר מפני נבלות הפה, וכן יבחר בדיבורו לשון של כבוד כדרך נקיי הדעת, מלבד בלימוד לתלמיד שצריך לשנות בדרך קצרה.

ו' נרגן, אדם שדרכו להתלונן תמיד ודן כל דבר לחובה.

השער הרביעי:

חילוקי הכפרה

חולי הנפש הוא המידות הרעות והחטאים, וכמו בחולי הגוף יש דרגות שונות ברפואה, כך בחולי הנפש פעמים מספיקה תשובה ויוה"כ ופעמים צריך גם חטאת או יסורים או מיתה.

אם עבר מצות עשה ועשה תשובה מתכפר מיד. ואם עבר על לא תעשה תשובה תולה ויוה"כ מכפר. ועוון כרת ומיתה בי"ד תשובה ויוה"כ תולים ויסורים ממרקים. וחילול ד' כולם תולים ומיתה ממרקת.

תמצית ספר שערי תשובה

קרבת עולה מוסיף על כפרת מי שעבר על עשה, ומכפרת על הרהורי הלב, ואנו שבעוונותינו אין לנו קרבת הרי העוסק בפרשת הקרבן כאילו הקריבו.

עבר על לא תעשה ועשה תשובה ידאג לעוונו ויחכה ליוה"כ לכפרת העוון, ועל כן קובעים סעודה בערב יוה"כ לשמחה על כפרת העוון, וגם על שמחת מצות יוה"כ שא"א לעשות סעודה ביוה"כ עצמו כשאר יו"ט, ועוד כדי לחזק עצמנו ליוה"כ לתפילה ותשובה.

מניעת יסורים ודרך קבלתם - עבר על כרת ומיתת בי"ד ועשה תשובה יעשה מצוות המגינות מפני היסורים, כמו צדקה המצילה ממות, ואם אין לו ממון יגרום שאחרים יתנו וגדול המעשה יותר מן העושה, ויעסוק בגמ"ח שהיא גדולה מן הצדקה, וכנגד כולם מצות תלמוד תורה שיוסיף יותר ממה שהיה רגיל ללמוד והתורה תגן עליו מן היסורים משני פנים א' כי ת"ת כנגד כולם, ב' כי העמל בתורה עולה במקום יסורים, וגם צומות ותעניות ודמעות ומניעת תענוגים וצער על העוון עולה במקום יסורים.

ואם תהיה צרה לחוטא יצדיק עליו את הדין ויקבל המוסר באהבה, ודבר זה יגן עליו מהיסורים הרבים, (וכן מצינו בענין ההודאה על הטובה שהיא סיבה להתמדת הטובה), וידע שאין היסורים לפי גדול עוונו אלא בחמלת ד' עליו, כי על אויבי ד' תבוא הפורענות בבת אחת, עוד יש לצדיקים יסורי בחינה שיקבלום באהבה ויתקנו מעשיהם וירבה שכרם.

השוגג ענוש יענש וכ"ש הפושע שאינו נזהר מחטא, וצריך לפחד מהחטא עד שיקריב חטאת, ולא יהיה החטא קל בעיניו, ואז ימחל לו הקב"ה.

עוון חילול ד' לא מתכפר ביסורים, אמנם יש לו רפואה ע"י שיקדש שם שמים, וכן ע"י שיהגה ויגע תמיד בתורה.

"מכל חטאותכם לפני ד' תטהרו" אין הכונה שיוה"כ מכפר כל העוונות, אלא היא מצוה מיוחדת ביוה"כ לחזור בתשובה.

עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, ויחזיר לו הגזילה, או יפייסו אם ציערו, ואם לא מחל יבוא ג' פעמים עם ג' בני אדם שונים ויבקש מחילה.

אימת מות מכפרת כמו מות.

עבירות שכבר התוודה עליהם - נחלקו חז"ל אם עבירות שהתוודה עליהם יוה"כ זה חוזר ומתוודה עליהם יוה"כ אחר, וטעם האומרים שלא יחזור ויתוודה כיון שמראה שאינו בוטח בד' שיכפר, ועוד שאם מזכיר רק העוונות הראשונים מראה בעצמו שאין לו חטאים חדשים וזה חלי רע כי המשגיחים על נפשם רואים בה תמיד דברי עוונות, וגם קיצור ממעלות היראה העבודה והתורה הוא עוון, והרהור עבירה ואבק לשון הרע מצויים מאד, וכן חוסר כוונה בתפילה, וטעם נוסף שלא יתוודה רק על הראשונות כי מראה שהוא מתפאר שלא חטא עוד.

ומה שאמרו וחטאתי נגדי תמיד היינו שיזכרם בליבו ולא בפיו, וגם יבקש מחילה עליהם, וירא פן לא השלים חוק התשובה, ומהיסורים על העוונות שיש בהם כרת, אבל לא יפרט העוונות הקודמים, וגם יתבונן אם אין לו חטאים ששכח להתוודות עליהם.

סדר הוידוי חטאנו עוינו פשענו, חטא היינו שגגה ופשיעה, עוון היינו מזיד, ופשיעה היינו מרידה, וד' סולח גם למורדים בו.

מסילת ישרים:

הקדמה:

מטרת הספר והתועלת ממנו - אין מטרת הספר החידוש שבדברים, אלא זכרון הדברים ושימת לב לקיימם, ועל כן התועלת מהספר תבוא ע"י החזרה עליו וההתמדה.

חובת העסק בקנין השלימות בעבודת ד' - ברור לכל חכם שעבודת השם צריך שתהיה בטוהרת הלב, וכן ברור לכל הצורך בחסידות מידות טובות יראה ואהבת השם, ושזה עיקר מה שמוטל על האדם, ולמרות זאת המציאות היא שאין כמעט מי שעוסק לברר את פרטי המעלות הללו, ואף שידועה חובתם נראה שאין מה להעמיק בבירור עניינם, והאמת שצריך עיון וחכמה גדולה להבין ולקנות יראת ד', וכדכתיב "הן יראת ד' היא חכמה" שהיא לבדה חכמה. והמציאות היא שאנשי השכל החריף עוסקים בשאר לימודים, ולא בלימוד עניינים אלו, ואין מי שיורה דרך נכונה בעניינים אלו, ויש טעויות בהבנתם, ואין ידוע דרכי קניית מעלות אלו, שהרי אין דברים אלו מוטבעים באדם כשאר טבעיו, וגם אחר שקנאם קלים הם לאבדם וצריך לדעת איך להזהר מלאבדם. ועל כן חובתנו לקבוע זמן לעסוק בלימוד עניינים אלו החסידות היראה האהבה וטהרת הלב, לדעת אמיתות הדברים, ולברר מהי הדרך לקנותם ודרכי הזהירות מלאבדם, שהרי זה לימוד למעשה לקיים חובתנו לבוראנו.

חלקי שלימות העבודה המתבארים בספר - כתיב "ועתה ישראל מה ד' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד' אלוקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ד' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצוות ד' ואת חוקותיו" כאן כתוב כל החלקים של השלימות הרצויה בעבודת ד'. והם יראה (יראת הרוממות), והלכת בדרכיו - יושר המידות ותיקונם, אהבת ד', שלימות הלב במעשי המצוות, שמירת כל המצוות, אלו הם הכללים, ופרטיהם יבוארו להלן, והם מסודרים לפי דרכי קניינים המבוארת בברייתא - תורה מביאה לידי זהירות וכו'.

פרק א'. חובת האדם בעולמו:

מטרת בריאת האדם היא להתענג על ד' ולהנות מזיו שכינתו בעולם הבא, שזהו התענוג הגדול ביותר, והטוב האמיתי.

מטרת בריאת האדם בעולם הזה - ברור על פי שכל שאין תכלית בריאת האדם עבור מצבו בעוה"ז, א' שהרי ימי העוה"ז קצרים ומלאים מכאובים, עד שכמעט אין בנמצא מי ששמח ושלם ממש בעוה"ז, ב' אם המטרה היא העולם הזה למה נבראה בו הנשמה שהיא עליונה יותר מהמלאכים, שהיא לא מוצאת הנאה בעולם אלא מואסת בו, וודאי לא היה הבורא בורא הנשמה

תמצית ספר מסילת ישרים

במקום שהוא נמאס ממנה. אלא ודאי שמטרת בריאת האדם בעוה"ז אינה אלא בתור אמצעי להגיע לעוה"ב, שע"י עשית מצוות ועמידה בנסיונות, האדם קונה לעצמו את העולם הבא, ואף מטרת בריאת העולם היא בשביל האדם לסייע לו לעבודת בוראו, ואם האדם משתמש בעולם לצורך עבודת ד' זה עילוי גדול לבריות. ומטרת הנאות העולם היא להיות לעזר לקיום המצוות, שישתמש בהם באופן שיגרמו לו ישוב הדעת לעבודת השם.

עמידה בנסיונות וקיום המצוות בשלימות - האדם נברא באופן שיהיו לו תאוות חומריות המרחיקות אותו מהקב"ה, והאדם נמצא בנסיון הוא אם ילך אחרי תאוותיו, גם כל המאורעות בעולם לטוב ולמוטב הם נסיונות לאדם, וקניית השלימות היא ע"י עמידה בנסיונות. וכיון שהמצוות הם המביאים את האדם לשלימות האמיתית, אין התכלית מגיעה בשלימות אלא ע"י ניצול כל האפשרויות לקיים מצוות, וכל הפרש בניצול האפשרויות הוא הפרש ברור בקנין השלימות, ממילא מוכרח דקדוק על כל פרט קטן, שהרי ככל שהדבר חשוב יותר מדקדקים בפרטיו יותר, והשלימות הוא הדבר החשוב ביותר.

כוונת האדם בכל מעשיו - ראוי לאדם שהתכלית היחידה בכל מעשיו תהיה רק להתקרב אליו יתברך, ולא לשום סיבה אחרת, כי כל ענייני החמירות הם מרחיקים את האדם מבוראו, ועל ידי שזו תהיה התכלית היחידה יגיע למצב שתהיה לו משיכה טבעית וחזקה לבוראו ולדברים המקרבים את האדם אליו, ופחד טבעי וחזק מהדברים המרחיקים את האדם מבוראו.

וכעת נתחיל ללמוד הפרטים לפי סדר מדרגותיהם לפי סדר הברייתא דרבי פנחס בן יאיר, והם הזהירות הזריזות הנקיות הפרישות הטהרה החסידות הענווה יראת חטא והקדושה.

פרק ב'. הזהירות:

ענין הזהירות הוא שיהיה האדם בוחן את מעשיו ודרכיו אם הם טובים או לא, ולא ילך לפי הרגליו בלי התבוננות.

ההולך אחרי הרגליו אין פחיתות מזה, ורעתו קרובה מהצללתו, והרי הוא פחות מבהמות וחיות ששומרות את עצמם.

עצת היצר הרע להכביד העבודה כדי שלא יהיה לאדם זמן לשים לב על מעשיו כדי שלא יתחרט ויעזוב את החטא.

ואמנם באמת אין ביד האדם להזהר כראוי אלמלא הקב"ה עוזרו, אבל אם האדם לא עושה מה שהוא יכול הקב"ה לא יעזור לו.

פרק ג'. חלקי הזהירות:

דרך התבוננות האדם על מעשיו ודרכיו - בתחילה יתבונן האדם מהו הטוב ומהו הרע, ואח"כ יתבונן על כל מעשיו אם הם טובים או רעים, וגם במעשים הטובים יבדוק אם אין בהם חלק רע, ולא יעשה האדם שום מעשה מבלי לשקול קודם אם הוא טוב או לא, ויקבע זמן קבוע לחשבון זה.

דברי חז"ל על הצורך בהתבוננות - אמרו חז"ל "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון בואו וחשב חשבוננו של עולם וכו'", והטעם שהמושלים הם שיאמרו כך היא מפני שהיצר מסתיר מהאדם שלא יראה את חטאיו, שהעולם הזה הוא כמו חושך, שהוא "חושך הלילה לעין השכל", וגורם שהאדם לא יראה את הרע וגורם אפי' לראות את הטוב כאילו הוא רע, ועל כן רק מי שנצח את יצרו ורואה את האמת יכול ליעץ לאחרים מהי הדרך הנכונה, והעצה שהן נותנים לנו היא בואו חשבון.

פרק ד'. בדרך קניית הזהירות:

התורה מביאה לידי זהירות, אמנם בפרטות יגיע לזהירות ע"י ההתבוננות על חומר העבודה ועומק הדין, והדרך הזו מתחלקת לג' דרגות-

שלמי הדעת יתעוררו לזהירות ע"י ההבנה שאין דבר רע יותר מחסרון בשלימות, ושהמעשים הטובים הם המביאים לשלימות, ודבר זה ישפיע עליהם להזהר כראוי, וסוף המדרגה היא יראת חטא והיינו היראה שלא יהיה איזה חטא שיעכב את השלימות.

הפחותים מאלה יתעוררו ע"י ההשוואה לשאיפת האדם לכבוד, שאם האדם יחשוב למה עליו לעמוד די לו שלא יהיה רשע ולא יכנס לגיהנום, יתבונן לעצמו שכמו שבעולם הזה קשה מאוד לאדם לראות את חבירו יותר ממנו, אע"פ שזהו עולם השקר, והרי ברור שהדרגות בעוה"ב הם לפי המעשים, ומי שיהיה לו פחות מעשים טובים יהיה פחות ממי שיש לו יותר מעשים טובים, ושם ההבדל בין האנשים יהיה דבר נצחי ואמיתי, ושם כבר לא יוכל האדם לתקן כמו שאמר שלמה "כל אשר תמצא לעשות בכוחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאלו אשר אתה הולך שמה".

ההמון יתעוררו ע"י ההתבוננות בשכר והעונש איך הם מדוקדקים אפי' על דברים קטנים, (הרמח"ל מביא דוגמאות מדקדוק הדין אצל אברהם יעקב יוסף דוד מיכל וחזקיהו שנענשו על דברים קטנים), ואמנם אין השכר ועונש על הדברים הקטנים כמו על הגדולים, אמנם שמים לב לכל דבר אפי' קטן, כי המשפט הוא בתכלית הדקדוק.

ביאור ענין מידת הרחמים - ואל יתפתה האדם לחשוב שהקב"ה ירחם, כי מידת הרחמים אין עניינה ויתור על עונש שהרי כל האומר הקב"ה ותן יותרו מעוהי, אלא שלפי מידת הדין היה העונש מיד ובחרון אף ולא תועיל תשובה, ומידת הרחמים היא הפך ג' דברים אלו, וזהו חסד אך אינו מכחיש הדין לגמרי, אבל ויתור גמור לא שייך.

פרק ה'. מפסידי הזהירות וההרחקה מהם:

הטרדה העולמית - (חוסר זמן) אף שהאדם מוכרח לעסוק במו"מ, אולם אמרו חז"ל "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה" והתורה היא מוכרחת כדי להגיע לזהירות, כמו שאמרו חז"ל "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" וזו הרפואה היחידה ליצר הרע, ובלא תורה יחטא ולא ירגיש והחומר יגבר עליו עד שלא יתעורר כלל לבקש האמת, וכמו כן צריך לפנות זמן לחשבון הנפש.

השחוק והלצון - (-חוסר רצינות) הוא מפסיד שקשה מאד להמלט ממנו, כי הוא מאבד את לב האדם שאין הדעה שולטת בו, והוא סתירה לזהירות שעניינה התבוננות ושימת לב, והלצון מסיר את עיון המחשבה, ובשחוק אחד יכול האדם להפיל הרבה התעוררות שלא תעשה בליבו רושם כלל,

תמצית ספר מסילת ישרים

ומי שאינו מתעורר ע"י התבוננות ולימוד מחמת הלצון, אין ברירה אלא לייסרו, מפני שאת היסורים אינו יכול לדחות בליצנות, וראה חומר הענין שאמרו חז"ל קשה ליצנות שתחילתה יסורים וסופה כליה.

חברת הטיפשים והחוטאים - (השפעה סביבתית) לפעמים אף אחרי שהאדם התעורר הוא מתרפה כדי שלא יתחקו ממנו או כדי להיות מעורב עם הבריות, והאמת שאף שאמרו חז"ל לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות היינו העושים מעשי אדם, אבל אלו השקועים בהבלי הזמן יתרחק מהם, ואם ילעגו עליו לא ישים ליבו לכך ילעג עליהם כמו שהיה לועג אם היו לועגים לו על שרוצה להרויח רווח ממון.

פרק ו'. בביאור מידת הזריזות:

זריזות היינו להזדרז בעשית המצוות.

הצורך בזריזות לקיום המצוות נגד טבע העצלות - הזריזות היא הדרך לעשית המצוות כראוי, שכיון שהאדם בטבעו הוא עצל, הרי העצלות גורמת לו להמנע מעשית מצוות, ואם לא יתגבר נגד טבעו ימנע מעשית מצוות רבות. והמשילו רעת העצל לשדה שבעליה מתעצל בתיקונה, וכוונתם שהעצל נמשך מרעה אל רעה, בתחילה מחסר מלימודו, ממילא יחסר לו בהבנה, ומבאר דברים שאינם נכונים, ועי"ז מגיע לחטאים. וכן רואים במציאות איך גם בדברים שחובתם ברורה לאדם הוא נמנע מלעשותם מחמת העצלות, ומתרחץ את עצמו בתירוצים שאינם נכונים שסיבתם היא העצלות ולא שיקול דעת, ולא שומע לקול המוכיחים וחושב שרק הוא חכם, ועל כן כל קולא צריכה בדיקה אם אינה נובעת מהיצר.

וצריך חיזוק גדול לזריזות, והיא מעלה אשר המלאכים נשתבחו בה.

פרק ז'. ביאור חלקי הזריזות:

יש ב' חלקים לזריזות, א' קודם תחילת עשית המצוות להזדרז לעשותם, מפני שאם ימתין יתחדשו עיכובים שימנעו אותו מעשית המצוה, ב' בזמן עשית המצוה שימהר לגומרה פן לא יזכה לגומרה, ומצינו שכל מעשי הצדיקים במהירות.

הזריזות היא שלימות גדולה, והקונה קנין בה יזכה למעלה זו לעתיד לבוא.

הזריזות מביאה התלהטות הפנימית וכן להיפך - אדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו ממילא יעשה המצוות בזריזות, כי הזריזות היא תוצאה ההתלהטות פנימית, ומאידך ע"י הזריזות החיצונית יקנה בנפשו התלהטות פנימית, שהרי עיקר מה שרצוי בעבודת ד' זה חפץ הלב ותשוקת הנשמה, וע"י מעשים בזריזות יקנה קנין בזה.

פרק ח'. בדרך קנין הזהירות:

הדברים שהוזכרו בקנין הזהירות הם מביאים גם לקנין הזריזות.

הכרת הטוב לבורא מביאה לזריזות – דבר נוסף שמביא לזריזות הוא ההתבוננות בגודל חסדי הבורא יתברך לאדם מלידתו עד יומו האחרון, וכל אדם בכל מצב יש לו על מה להודות, וע"י כך ירצה להכיר טובה ויבוא ע"י כך לזריזות במצוות, ובמיוחד שהרי האדם תלוי כל הזמן בבורא והכל ממנו, וא"כ יזדרז לקיים המצוות כדי שלא יחסר לו מה שהוא צריך.

פרק ט'. בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם:

א' בקשת המנוחה שנאת הטורח ואהבת העיזונים מפסידים את הזריזות וגורמים לקושי גדול בעבודת ד', וכאשר האדם הורגל בזה זה נעשה לו טבע שני וקשה לו להתגבר על זה, והאמת כי האדם לא הגיע לעוה"ז כדי לנוח אלא לעמל וטורח, והמרגיל עצמו להתרחק ממנוחה ועדונים ולעשות עבודת ד' עיקר ולהסתפק בעניני העולם במה שיש תהיה עבודת ד' קלה עליו.

ב' פחד מכל מיני מאורעות מפסיד את הזריזות, וחז"ל יחסו את סיבת הפחד לחטא, והאמת כי אין לפחד ולשמור עצמו אלא בדבר דשכיח הזיקא שאז מוטל עליו השתמש בשכלו לשמור עצמו, ואם אינו שומר עצמו הרי הוא חוטא, אבל בדבר שאין שכיח הזיקא ותוספת שמירה יתירה זה מביא לביטול התורה והעבודה, ולא היראה גורמת לעצלות אלא העצלות גורמת ליראה.

מקום הזריזות הוא אחרי הזהירות, שמי שהולך אחרי הרגליו וטבעיו ואינו מתבונן על מעשיו, קשה שיזדרז ויתלהט במעשי המצוות.

פרק י'. בביאור מידת הנקיזות:

מידת הנקיזות הוא להיות נקי לגמרי מכל מידה רעה וחטא.

הצורך במידת הנקיזות – אף אחרי שהאדם קנה מידת הזהירות מ"מ אינו נזהר אלא בדברים שאיסורם ברור, אבל כיון שהתאוה עדיין שולטת בו יכול להכשל בדברים שאין איסורם ברור, כי היצר מטעה אותו בהם, אולם אחרי שכבש יצרו ונזהר במעשיו ומרגיל עצמו הרגל גדול בזהירות ובזריזות, תתגבר בו אהבת הבורא ויתרחק מהשפעת החומר ואז יוכל להגיע למעלת הנקיזות.

מלאכה רבה להגיע לשלימות בנקיזות כי הוראת ההתר מכסה על החטאים.

דוד המלך הגיע למידה זו.

פרק י"א. פרטי מידת הנקיות:

פרטי הנקיות הם פרטי כל מצוות לא תעשה, אולם יש עבירות שיותר נכשלים בהם, ובהם צריך חיזוק גדול יותר.

גזל- הוא האיסור המצוי ביותר, שלא רק גזילה ממש אסורה, אלא כל דבר שמביא לידי הפסד חברו אסור, והשכור לחברו ומשתמש בזמן זה לצורך עצמו הרי זה גזל גמור, ואפי' עשה מצוה בזמן מלאכתו עבירה היא בידו, כי גם גזל זמן הוא גזל, המיפה סחורתו יכול להכשל עי"ז באונאה (אמנם מותר להראות טוב החפץ ויופיו), וחומר עוון גזל הוא אפי' בשיעור מועט וענשו מרובה, וכן חמור ענין מידות המשקל והריבית, ובאלו מחדת הממון מושכת להורות התר וצריך בזה עיון ודקדוק רב.

עריית- אף קירבה לעריות בכלל האיסור, ואסור בה הנגיעה והראיה ושמיעת קול, והדיבור בדברי זנות ושמיעת דברים אלו אסורים ועונשם גדול, וגם מי שאין חשש שיגיע מדברים אלו אל האיסור אסור בכל אלו.

איסורי מאכלות- טריפות בשר בחלב תערובת איסור וכו' איסורים רבים, ופרטי האיסורים רבים מאד, והמיקל במקום שאמרו להחמיר משחית נפשו, ומטמטם דעתו ושכלו כי האיסור נכנס בגופו ונעשה בשר משרו, ואפי' חוט השערה בין שחיתת רוב סימנים למחצה מבדיל בין טומאה לטהרה ממש, ויחשוב איסורי המאכלות כמו ארס שלא יקל בזה כלל.

אונאת דברים- כל דבר המבייש את האדם, ואפי' מצערו בינו לבין עצמו כ"ש בפני רבים, ועונשו חמור.

נתינת עצה רעה- אסור לתת עצה רעה לחברו והדבר מסור ללב והקב"ה יודע כוונתו, אלא ייעץ מה שהיה עושה לעצמו, אבל אם כוונת המתייעץ לרעה מצוה לרמותו.

לשון הרע- כל דבר שיוכל להגיע ממנו הזק או צער אסור, ועונו חמור.

שנאה נקמה ונטירה- קשה מאד להמנע מזה ורק למלאכים הוא קל, ונטירה היינו שלא ישאר שום רושם ויתנהג עמו בדיוק כמו קודם.

שבועות- האומר פעמיים הן או לאו הרי זה בכלל שבועה.

שקר- יש שאומנתם לבדות כזבים מליבם ואלו מד' כיתות שאינם מקבלים פני שכניה, ויש שמערבים תמיד שקר בספוריהם והם הבדאים שא"א להאמין להם, ויש שאינם משקרים תמיד אבל כשמזדמן להם משקרים, וצריך האדם להתרחק ולברוח מהשקר, והשקר מתועב לפני המקום ונוטל סודו של עולם.

חילול ד'- על האדם להתבונן בכל מעשיו שלא יצא מהם חילול ד' ואפי' שוגג, ואם הוא ת"ח צריך ליזהר יותר לפי מדרגתו בעיני הדור, כי כבוד התורה שהמרבה בלימודה ירבה ביושר ותיקון המידות.

שבת ויו"ט- פרטי הלכותיהם רבים, ואסרו דיבור או מעשה לדבר שאסור לעשותו.

ומכל אלו יש ללמוד לשאר איסורים שגם הם פרטיהם רבים, והרוצה להיות נקי צריך לדקדק בכלם.

כמו שצריך דקדוק במעשים כך צריך דקדוק במידות, והטבע פועל יותר במידות מאשר במעשים, ומלחמה נגד הטבע היא מלחמה חזקה.

גאווה- היא רעה ומביאה לידי עבירות, הגאווה היא מה שהאדם מחשיב את עצמו ראוי לתהילה, מכל מיני סיבות כגון מוכשר נאה נכבד גדול או חכם, ותולדות רבות יש לגאווה יש שנוהג בצורה מיוחדת בגלל גאותו, יש שחושב שכולם צריכים לכבדו, ויש שרואה עצמו מכובד כ"כ שכבר אינו זקוק לכבוד, ויש שמתגאה במעלותיו ורוצה שיכבדוהו גם בגלל ענוותנותו ומראה עצמו כעניו, אולם לא יוכל להסתיר את גאותו לגמרי, ויש שחושבים עצמם חכמים ושתמיד הם צודקים ולא ישימו לב לדברי אחרים, ואף תלמידים שלא שימשו כראוי מחשיבים עצמם כגדולי החכמים, והאמת כי הגאווה היא עוורון שאינו רואה חסרונותיו, שאם היה רואה היה מתרחק מכל אלו.

כעס- יש כעסן גדול שכועס מאד כשעושים נגד רצונו ומאבד השכל לגמרי, ויש שאין כועס אלא בדברים גדולים אבל אז כועס הרבה, ויש שכועס לפעמים וגם אז כועס מעט אבל גם הוא לא הגיע אף לזהירות, והקשה לכעוס ונח לרצות ראוי לשבח, ועולה כל כולם מי שאינו כועס כלל כהלל, ואב או רב לא יכעס בלבו אלא רק כעס הפנים.

תמצית ספר מסילת ישרים

קנאה - אין מרויח לעצמו כלום ולא מפסיד לחבירו אלא רק לעצמו, ויש בזה דרגות יש שמקנא הרבה, ויש שמצטער קצת, וע"י ההבנה שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו כמלוא נימא והכל מכוון מהקב"ה ממילא לא יצטער כלל, ולעת"ל יסיר הקב"ה מידה זו מאתנו.

חמדת הממון - גורמת לאדם עמל רב, ומפסידה לאדם מצוות רבות וכ"ש שמפסידה ללימוד התורה, וגורמת לאדם לפעול נגד שכלו.

חמדת הכבוד - קשה היא לאדם יותר מחמדת הממון ושאר הנאות, ובגללה נטרד ירבעם בן נבט מן העוה"ב, ונאבדו קרח ועדתו, וגרמה לחטא המרגלים, ובגללה רצה שאול להרוג את דוד, והרג יואב את עמשא, וכל עמל האדם הוא בגללה שבלעדיה היה מסתפק במועט, וא"א לאדם להיות עבד לקונו אם הוא חס על כבוד עצמו, והכבוד האמיתי הוא ידיעת התורה, והשאר אינו אלא כבוד מדומה, והנקי צריך להנקות ממנה נקיון גמור.

ומדוגמאות אלו נלמד לשאר המצוות והמידות.

עיקר העבודה בנקיות היא לקבוע ברצונו להיות מבעלי מידה זו, ובמעט הרגל במעשים יקנה קנין בנקיות, וזה קל יותר ממה שהאדם חושב.

פרק י"ב. בדרכי קניית הנקיות:

אחרי קנין הזהירות והזריזות וידיעת חובת הנקיות אין מניעה לקנין הנקיות אלא ידיעת ההלכות וכללי המידות, ועל כן יתמיד בלימוד ההלכות והמידות.

מפסידי הנקיות הם מפסידי הזהירות וחסרון הידיעות.

פרק י"ג. בביאור מידת הפרישות:

הזהירות הזריזות והנקיות הם דרכים בקיום המצוות, ומפרישות ואילך זה דרכים להיות חסיד, והפרישות היא הלא תעשה שבחסידות.

מידת הפרישות היא לפרוש מדברים המותרים כדי שלא יכשל באיסורים, שמלבד האיסור עצמו, וההרחקות שגזרו חכמים, מוטל על הפרוש לבנות גדרים לעצמו כדי להתרחק מן האיסור.

ביאור דברי חז"ל מתי הפרישות טובה ומתי היא רעה - וצריך להתבונן בזה בב' דברים, א' למה לא גזרו על זה חז"ל, ב' חז"ל אמרו שאדם עתיד לתת דין על מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו, ומאיך הרי מצינו בחז"ל דברים רבים במעלת הפרישות, אלא הענין בזה הוא שיש ב' מיני פרישות אחת טובה ואחת רעה, **הפרישות הטובה היא לפרוש מתענוגים שאינם מוכרחים לאדם**, וטעם הפרישות היא כי הם גורמים לאיסורים, מילוי הכרס מביא לפריקת עול, משתה היין מביא לזנות, הרגל ברבוי אכילה מביא לידי גזל וכו' ומסירים האדם מן התורה והעבודה, רבוי תשמיש וההנאה בו יכול להמשיך את האדם לבעילה באיסור, המלבושים היפים מביאים לגאווה וזנות ולקנאה תאוה ועושיק, טיול ודיבור מביא לידי ביטול תורה ולשון הרע שקרים וליצנות, ומה שלא גזרו על זה חז"ל מפני שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בזה, אבל מעטים יכולים לפרוש מאלו ועי"ז יזכו שאר ההמון

שאינם במדרגה זו, והפרישות הרעה היא להמנע מדברים המוכרחים לאדם, או להתייטר ביסורים, והמונע עצמו מדברים המוכרחים הרי הוא חוטא, זה הכלל בפרישות, והפרטים בזה רבים ומסורים לשכל.

פרק י"ד. בחלקי הפרישות:

חלקי הפרישות הם ג',

א' פרישות מהנאות וכנ"ל,

ב' להחמיר בדינים לחוש באופנים מסוימים לדעת יחיד ולהחמיר בספיקות.

ג' במנהגים להתבדל מהחברה, ויתחבר רק לטובים ולשיעור הזמן הנצרך לו, ולמעט בדיבור, ולא להביט חוץ לד' אמותיו, וכיוצא בזה בדברים שנעשים הרגל לאדם, וגם בזה יש פרטים רבים המסורים לשכל.

פרק ט"ו. בדרכי קניית הפרישות:

קניית הפרישות היא ע"י התבוננות שאע"פ שהתענוג נראה טוב, באמת הוא קצר וחלש ולא אמיתי ומביא לדברים רעים, וע"י הרגל העיון בהבנה זו יצא ממאסר החומר.

ומאידיך אם האדם נפגש הרבה בענייני החומר זה מפסיד לו את הפרישות.

ההתבודדות היא הטובה ביותר לקנין הפרישות.

וצריך להזהר שלא לקפוץ לקצה האחרון בפעם אחת אלא מעט מעט עד שיקנה טבע זה לגמרי.

פרק ט"ז. בביאור מידת הטהרה:

מידת הטהרה היינו תיקון הלב והמחשבות

כוונה לשמה במעשים הגשמיים ובמצוות - טהרה היינו שהמעשיים הגשמיים המוכרחים לאדם לא יעשה אותם בשביל ההנאה אלא בשביל הטוב היוצא מהם, וכן במעשי המצוה שלא יעשה אותם לרמות אנשים ולהרוויח ממון או כבוד, ואף לא יעשה ע"מ לקבל פרס אלא מפני ציווי הבורא. וכן לא ישתף כוונה לשמה ושלא לשמה, שאף שיש שכר גם על מצוה כזו, מ"מ המצווה המעולה היא הנעשית רק לשם מצוה בלא שום תערובת של שלא לשמה, וככל שהמצוה טהורה יותר היא מעולה יותר.

פרק י"ז. בדרכי קניית הטהרה:

אחר שהכיר האדם בפחיתות ובנזק של תענוגות העולם יקל עליו להסירם מליבו ע"י שיעמיק ויתמיד בהכרה זו, וממילא לא יעשה המעשים הגשמיים לשם ההנאה אלא מתוך ההכרח, וכדי שיעשה מעשי המצוות לשם שמים יתבונן על פחיתות הכבוד ויברח ממנו, ואז יעשה המצוות לשם שמים, וכן ע"י ההכנה למצוה שיתבונן לפני המצוה מה הוא עומד לעשות יבוא לעשות המצוות בכוונה ראויה.

ומפסידי מידה זו הם הדברים שהם הפך דרכי קנייתה, חסרון ההתבוננות על פחיתות ונזק התענוגות רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה.

פרק י"ח. בביאור מידת החסידות:

בהבנת מידת החסידות יש טעויות הנובעות מחוסר לימוד, שיש החושבים שהחסידות היא צער וסיגופים ודברים שהם נגד השכל. אבל האמת שהחסידות היא ענין עמוק בחכמת תיקון המעשים, והוא לעשות יותר מהמצוות המחויבות מתוך רצון לעשות נחת רוח לקב"ה, שמתוך אהבת הבורא יתעורר באדם רצון לחשוב איזה דברים נוספים על המצוות המפורשות יוכל לעשות כדי לעשות נחת רוח לקב"ה, כמו שמצוי בין אוהבים.

החסידות ממין הפרישות אלא שהפרישות בהמנעות מדברים, והחסידות בעשית דברים, ושניהם דברים שהם תוספת על המחויב, כדי לעשות נחת רוח לקב"ה.

פרק י"ט. בביאור חלקי החסידות:

יש ג' חלקים בחסידות, במעשה עצמו, בצורת עשייתו, בכוונת עשייתו.

במעשה עצמו ידקדק להשלים את המעשה גם בדברים שאינם מחויבים, ובבין אדם לחבירו שישתדל תמיד לעשות טוב לבריות בגוף ובנפש, וירדוף את השלום, ויזהר שלא יגרם ממנו שום צער לשום בריה ואפי' בעלי חיים, והמרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים מידה כנגד מידה. ודבר זה מתבאר בדברי חז"ל (מגילה כ"ז) במה הארכת ימים, שהביאו שם דברי חסידות בדקדוקי המצוות.

בצורת העשייה יש בזה ב' פרטים רבים והראשיים הם היראה והאהבה.

עיקר היראה היא יראת הרוממות שיתפלל ויעשה מצוות מתוך מחשבה שהוא עושה כך לפני מלך מלכי המלכים, וצריך להתבונן שבתפילה האדם ממש מדבר עם הקב"ה, וגם יתבונן על

רוממות ד', ועל שפלות האדם מחמת חומריותו וחטאיו, ויראה זו תחילתה בלב ואח"כ היא נראית באברים בכובד הראש וההשתחויה וכו'.

ומענין זה הוא **כבוד המצות** שאין די בעשיית המצוות אלא צריך לכבדם, ואע"פ שאין הקב"ה נצרך או מושפע ממה שאנו מכבדים אותו, מ"מ אנו חובתנו לכבדו, כדמצינו שבקרבנות יש מצוה להביא מן המובחר ובסדר העלאת בכורים ובעוד מצוות, ומהם נלמד לשאר המצוות, ובכלל זה כבוד השבת ויו"ט שכל מעשה שמראה את חשיבות השבת מצוה לעשותו, וכן כבוד התורה ולומדיה ומצינו כמה איסורים כמו שאסור לישיב על מיטה שספרים עליה ומזה ילמד החסיד להוסיף עוד דברים בכבוד התורה, ובכלל זה הנקיון והטהרה לדברי תורה, וכבוד בית הכנסת ובית המדרש.

האהבה יש בה ג' ענפים - השמחה בעשיית המצוות, הדביקות בבורא, והקנאה לכבודו.

ענין האהבה הוא שהאדם יחשוק וירדוף את קרבתו יתברך, ויתענג בתפילה ובתורה, ולא יתייאש מעבודתו מחמת שום קושי, וצריך שלא תהיה האהבה תלויה בדבר מחמת שמיטיב לו הבורא, אלא אהבה טבעית, ומבחן האהבה הוא בעת צרה, ואמנם כדי שהצרות לא יפריעו לאהבה יזכור שהכל לטובה וגם הצער הוא לטובתו כמו רופא מנתח המכאיב לאדם לטובתו, ואף אם אינו מבין למה זה לטובתו ודאי זה לטובתו, ובעלי הדעה האמיתי א"צ לטעם הזה שהרי כל כוונתם היא לעשות נחת רוח לקב"ה, ובזמן קושי יחזקו בעשיית המצוות להראות חוזק אמונתם.

דביקות היינו שיחשוב על הבורא כל הזמן, ולפחות בשעת קיום המצוות והתפילה.

השמחה היינו שישמח האדם שהוא זוכה לעבוד את הקב"ה שאין כמוהו, וככל שהאדם יודע גדולת הבורא הוא יותר שמח במצוות.

הקנאה היינו שלא יוכל לסבול ולראות אנשים שעוברים על המצוות, וישתדל להכניע את שונאי ד' כדי להרבות קיום המצוות וכבוד שמים.

החסידות בכוונת המצוות היא שלא יעשה המצוות לטובת עצמו אפי' כדי להשלים עצמו ולזכות לעוה"ב, אלא רק למען כבודו יתברך, ויעשה מצידו כל מה שיוכל להרבות כבודו ויצטער על מה שהוא או אחרים ממעטים בזה, ויצטער תמיד על החורבן הגורם מיעוט כביכול בכבוד הבורא, ויתפלל תמיד על הגאולה, ואף אם לא תבוא הגאולה מחמת תפילתו מ"מ יאמר בשבילי נברא העולם, ויש לקב"ה נחת רוח בתפילה זו גם אם לא נתקבלה, וחסרון צער על החורבן יש על זה תביעה.

כוונה לזיכוי הרבים - גם יתכוון החסיד לזכות את דורו במעשיו ולהגן עליהם, ויתפלל עליהם ויחזירם בתשובה וימד עליהם סנגוריא, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל, וכפי גודל אהבתו לישראל תגדל אהבת הבורא אליו, כאב האוהב מי שאוהב את בניו, ורועי ישראל האמתיים שהקב"ה חפץ בהם הרבה דואגים תמיד לכלל ישראל.

סיכום: ענין החסידות היא תוספת במעשים שאינם מחויבים לפי מה שמובן ע"י המצוות מהו רצון ד', וגם שהמצוות עצמם יעשו מתוך יראת הרוממות ובצורה מכובדת, ומתוך אהבת הבורא - שהיא מביאה תענוג בעשיית המצוה ודביקות בבורא בעשייתה וקנאה אם אחרים אינם עושים כראוי, וכוונת החסיד בעשיית המצוה אינה לשם עצמו ואף לא לשם שכר אלא לעשות נחת רוח לקב"ה ולזכות את דורו.

פרק כ'. במשקל החסידות:

החשיבות והקושי לשקול כראוי את ענייני החסידות - משקל החסידות הוא דבר עיקרי וקשה מאוד, שצריך להזהר שלא לעשות דברים רעים ולחשוב שהם מצוות, וא"א להצליח לשקול הדברים אלא ע"י ג' דברים, א' ישרות וכוונה רק לעשות נחת רוח לקב"ה, ב' עיון גדול על מעשיו, ג' בטחון בד' שיעזרהו בזה, ובלא ג' דברים אלו יחד קשה שלא יכשל.

והדבר שצריך לשקול הוא מהם התוצאות של מעשהו, שאם התוצאות הם רעות (כמו שמצינו בגדליה שלימד זכות על ישמעאל ועי"ז נהרג וכבתה גחלת ישראל, ובמעשה דבר קמצא, וחומרא כב"ש אחר שנפסק הדין כבית הלל), וכגון תוכחה שגורמת לתוספת רשע, ואף שחובת שבשמירת המצוות ודקדוקיהם מבואר שאין לירא מהמלעיגים, מ"מ בדברים שהם מידת חסידות צריך לשקול דבר זה, ויש בזה פרטים רבים ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון.

פרק כ"א. בדרכי קנית החסידות:

קנית החסידות היא ע"י התבוננות מרובה בריכוז גדול על גודל רוממותו ושלמותו לעומת שפלותו, ורוב חסדיו ואהבתו אותנו, וקירבתו ליראיו ומעלות התורה והמצוות, וכיוצא בזה. ויועיל לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי התהילים, וקריאת מעשי החסידים.

מפסידי החסידות הם הטרדות והדאגות שהם סותרות את ההתבוננות, וכ"ש שההנאות והתענוגים סותרים לחסידות, והדרך להנצל מהטרדות ע"י מידת הבטחון שישליך יהבו על ד' לגמרי, שהכל נגזר משמים ואין ההשתדלות בזה אלא פריעת חוב.

פרק כ"ב. בביאור מידת הענוה:

מידת הענוה היא שלא יחשיב האדם את עצמו כלל משום סיבה.

הענוה תחילתה במחשבה וסופה במעשה, ומי שעניו במעשה ולא במחשבה הרי הוא צבוע שאין גרוע ממנו.

וסיבת הענוה היא מפני שיש באדם חסרונות טבעיות או חטאים, וזה מספיק שלא להתגאות אפ"י אם יש לו מעלות רבות, והחכם לא יתגאה כי אין חכם שלא יטעה, וגם אין החכמה אלא כח שניתן בטבעו, ואם חבירו היה מקבל כוחות אלו ג"כ היה כמותו, ואין הכוחות שניתנו בו אלא כדי לסייע בהם לאחרים.

ומצינו שאברהם משה ודוד שבחם הקב"ה בענוותם, והטעם הוא שאפ"י שהאדם התעלה הרבה מ"מ נשארו בו חסרונות, ולא הגיע במצוות למעלתם השלימה, ועצם מה שהאדם הוא ילוד אשה

תמצית ספר מסילת ישרים

מספיק חסרון כדי שלא יתגאה כי הכל מאת ד', ואין לו אלא להודות ולהכנע לבוראו יותר, כעני שהייב יותר ככל שמקבל יותר, ומצינו חסידים שנענשו על שהחזיקו טובה לעצמם על חסידותם כנחמיה וחזקיה.

אמנם אנחנו א"צ לטעמים אלו כי אנחנו מלאים חסרונות, וקטנים לעומת הדורות הקודמים. ומעלת הענוה גדולה, וכאילו הקריב כל הקרבנות, ובזכותה בחר ד' בישראל.

והענוה במעשה יש בה ד' חלקים-

א' התנהגות בשפלות- בדיבור בנחת, בהליכתו שלא ילך בקומה זקופה ולא עקב בצד אגודל, בשבתו שלא ישב בין המכובדים, ובכל תנועותיו.

ב' סבילת העלבונות, והיא מעלה גדולה, וסיבה למחילת עוונות.

ג' שנאת הרבנות ובריחה מכבוד- כי הרבנות משא כבד על האדם כי יש עליו אחריות על מעשי הציבור, והכבוד מעביר את האדם על דעתו ודעת קונו.

ד' לכבד כל אדם.

אלו הם כללי הענוה, ופרטיהם רבים, וישמע חכם ויוסף לקח.

הענוה מונעת מהאדם מכשולות רבות, ומביאתו לידי טובות רבות, הרבה יותר ממה שהחכמה מביאה.

פרק כ"ג. בדרכי קניית הענוה:

הדברים המביאים את האדם לענוה הם ב'.

א' הרגל במעשים של ענוה.

ב' התבוננות, וכדאמר עקביא בן מהללאל דע מאין באת מטיפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה, שדברים אלו הם נגד הגאווה, עוד יתבונן שברגע מצבו יכול להתהפך ויהיה שפל או שיבאו עליו ח"ו צרות ויצטרך להשפיל עצמו בפני מי שהתנשא עליו, עוד יתבונן כמה גדולה חובתו לבוראו וכמה הוא מתרשל בה, עוד יתבונן בחולשת השכל וטעויותיו.

ומפסידי מידת הענוה הוא הרבוי והשביעה בטובות העוה"ז, וכן חסרון שכל מביא לגאווה, וכן הקירבה לבני אדם חנפים המשבחים אותו, ואדרבה יבחר חברים שילמדוהו חובתו לבוראו.

פרק כ"ד. בניאור יראת החטא:

מידה זו חשובה מאד וא"א להגיע לזה אלא מי שהשיג כל המידות הקודמות.

מיני היראה שניים שהם שלשה - יראת העונש, ויראת הרוממות ויראת חטא.

יראת העונש היינו שירא מעבירה מפני העונש לגוף או לנפש, ויראה זו היא קלה כי אין אדם שאינו אוהב את עצמו וירא לנפשו.

יראת הרוממות היא ע"י הבנה ועיון על רוממותו יתברך ופחיתות האדם, וזמנה בשעת התפילה והמצוות או כשבא לעבור עבירה.

יראת חטא היינו שירא פן יתערב במעשיו איזה שמץ חטא, או דבר שאינו ראוי לעשות לפי גדלות הבורא, ויראה זו היא יראה תמידית, שירא על ההווה והעתיד שלא יעשה מעשה שאינו ראוי, וירא על העבר שמה עשה מעשה כזה.

פרק כ"ה. בדרך קניית היראה:

קניית היראה היא ע"י התבוננות שהשכינה נמצאת בכל מקום, והשגחתו יתברך היא על כל דבר, ועי"ז ממילא יגיע לידי יראה, ואמנם כיון שהדבר רחוק מן החושים אינו מושג אלא ע"י רוב העיון כי היא נגד הטבע, וכן אם יפסיק בעיון תסור ממנו היראה, וא"כ הסח הדעת מן העיון הוא המפסיד ליראה.

פרק כ"ו. בביאור מידת הקדושה:

קדושה היינו שיתרחק מהחומר לגמרי ויתדבק בקב"ה, ואפי' בשעת עשית מעשים גשמיים המוכרחים ימשיך בדבקותו, ואמנם זה לא שייך באדם שהרי זה סותר לטבע החומרי, על כן אחר שיעשה האדם ההשתדלות בזה הקב"ה ידריכהו ויקדשהו.

והמגיע לדרגת הקדושה אף מעשיו הגשמיים הם קדושה ממש כאכילת קדשים, וההבדל בין הטהור לקדוש הוא שהטהור מעשיו הגשמיים מוכרחים, וטהורים הם מן החומר, אבל לידי קדושה לא באו, ועדיף בלעדיהם, אבל הקדוש הדבק תמיד בבורא, הרי הוא כמקדש והמאכלים כקרבנות, שהוא מקדש וגורם עילוי לחומר.

ומעלה זו היא רק אחרי כל המעלות הקודמות.

ודרך קניית הפרישות היא ע"י רבוי פרישה, ועיון עצום בסתרי ההשגחה ורוממות הבורא, עד שיכוון הכוונות הראויות ככהן המכוון בשעת הקרבה, והתבודדות עוזרת להשגת מידה זו, וחסרון הידיעה ורבוי חברה מרחיקים ממידה זו.

ויכולים להגיע במעלה זו לכל כך דביקות עד שימסר בידו מפתח תחית המתים, שהוא דבוק במקור החיים שיכול למשוך ממנו החיים עצמם.

והנה חוקי החסידות הם רבים ויש עוד הרבה מה להוסיף, והובא רק מעט מכל פרט שאפשר להרחיב ממנו הדברים, וישמע חכם ויוסף לקח.

כל אדם לפי עיסוקו ומעשיו ותכונותיו משתנים אצלו דרכי החסידות, לא מפני שינוי במהות החסידות אלא שכיון שהנושאים שבהם הוא עושה נחת רוח לקב"ה שונים גם האמצעים שונים, אולם גם העוסק במלאכה מפני ההכרח יכול להגיע לחסידות.

סיכום:

הקדמה - דבר ידוע הוא שעיקר חובת האדם היא לעבוד את הקב"ה בטהרת הלב, ואולם דבר זה צריך קנין ואינו טבעי באדם, ועל כן צריך לימוד וחזרה על חובה זו פרטיה והדרך להגיע לזה ואיך להמנע מדברים המפסידים דבר זה.

חובת האדם בעולמו - מטרת בריאת כל העולם הוא עבור האדם, והאדם במעשיו מתקן או מקלקל את העולם, ומטרת האדם אינה בשביל העוה"ז אלא בשביל העוה"ב, ומטרת האדם בעוה"ז הוא לקיים המצוות שבהם יזכה לעוה"ז, שבו יקבל האדם שכרו על מעשיו בדקדוק רב, וגם כל ענייני החומר מטרתם לסיוע לזה, ועל האדם לכוון בכל מעשיו החומריים לשם קיום המצוות.

זהירות - שימת לב על מעשיו אם הם טובים או לא, וזה נגד הטבע שהטבע סותר להתבוננות, וצריך לדעת מהו הטוב ואח"כ לבדוק אם מעשיו מתאימים לזה, והדרך להגיע לזהירות הוא ע"י התבוננות, שלמי הדעת יתבוננו בחובת השלימות, הפחותים יתבוננו שהכבוד בעוה"ב הוא לפי המעשים, וההמון יתבוננו בגודל הדקדוק והעונש על כל מעשה ושאינו ויתור, וצריך להתרחק מדברים המפסידים את הזהירות, והם חוסר זמן להתבוננות, חוסר רצינות, וחברה רעה.

זריזות - חשק פנימי לעשית המצוות, שהאדם בטבעו הוא עצל, והעצלות מביאה לרעות רבות, והאדם מתרץ לעצמו תירוצים שאינם נכונים מחמת העצלות, וצריך להזדרז להתחיל במצוה וגם להזדרז לגומרה, וקנין בזריזות הוא שייכות בלבו וברצונו לעבודת ד' שזה עיקר הנרצה במצוות, והדרך להגיע לזריזות זה הדברים שהוזכרו בזהירות (שלימות כבוד ועונש), וגם ע"י התבוננות בגודל טובת הבורא לאדם בכל מצב, וצריך להתרחק מבקשת מנוחה ועידונים ולהבין כי אין מטרת העוה"ז עבורם אלא לעמל וטורת, וכן להתרחק מפחדים במקום שלא שכיח הנזק כי הם מונעים את הזריזות.

נקיות - נקיות מנגיעות וממילא נקיות מדברים אסורים שיש בהם הוראת התר, ויש במצוות ובמדידות פרטים רבים, ונפרט חלק מהם המצויים יותר, ומהם תבין כמה פרטים יש בכל המצוות, וע"י רבוי הלימוד וקביעת האדם במחשבתו את חובת הנקיות יקל על האדם לקנותה.

פרישות מהנאות המותרות שאינם מוכרחות לאדם כדי להתרחק מן האיסור, אבל אם פורש מדברים המוכרחים הרי הוא חוטא, ויחמיר בספיקות ובמחלוקות, ויתבדל מן החברה בדברים שאינם נצרך לה, והדרך לזה היא ע"י התבוננות בפחיתות ההנאות ורעתם, ויזהר לא לקפוץ בזה לקצה האחרון אלא יתעלה בהדרגה.

טהרה - יכוון במעשים הגשמיים ובמעשי המצוות רק לשם שמים, ויגיע לזה ע"י העמקת ההתבוננות שהוזכרה בפרישות, וע"י התבוננות בפחיתות הכבוד, וע"י ההכנה קודם המצוות.

חסידות - יש בה ג' חלקים, א' שיעשה יותר ממה שמחויב במצוות כדי לעשות נחת רוח לקב"ה, ב' בצורת העשייה יש בזה ב' חלקים יראה ואהבה, והיראה היא שיעשה המצוות ויתפלל מתוך יראת הרוממות, ויעשה כל המצוות בצורה מכובדת, והאהבה היא לרצות בעשית המצוות, ולהדבק בבורא, ולשמוח בעבודתו, ולקנא על עוברי מצוותיו, ג' בכוונת העשייה שיעשה כל המצוות למען כבודו יתברך ולא למען עצמו ואפי' לא למען שלימותו, וכן יזכה במעשיו לכלל בני דורו כדי לעשות נח רוח לקב"ה, וצריך להזהר לשקול את תוצאות המעשים שלא יצא מהם רע, וצריך לזה כוונה

תמצית ספר מסילת ישרים

טהורה ועיון גדול ובטחון שהקב"ה יעזרהו בזה, והדרך לקנות החסידות הוא ההתבוננות בגדולתו יתברך ושפלותנו, ומפסידיה הם הטרדה והתענוגים.

ענוה - שלא יחשיב עצמו, ויתבונן בפחיתותו וחסרונותיו, ואפי' הוא צדיק אין במה להתגאות, ויתנהג בשפלות ויסבול העלבונות ויברח מהכבוד וכבד אחרים, ויגיע לענוה ע"י מעשים והתבוננות מאין הוא בא ולאן הוא הולך ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, ובגודל חובותיו, וחולשת השכל, ויתרחק מן החנפים, ומן התענוגים.

יראת חטא - יראת העונש היא קלה, ויראת הרוממות היא דרגה גבוהה יותר, אמנם יראת חטא היא בכל עת שירא שמא מחסר מחובתו לבוראו לפי גדולת הבורא, ויתבונן שהשכינה וההשגחה הם בכל מקום.

קדושה - דביקות תמידית בבורא, עד שגם המעשים הגשמיים הם קדושים, וא"א להגיע לזה רק ע"י סייעתא דשמיא, והדרך לזה ע"י התבוננויות רבות והתבודדות, וחסרון העיון והחברה מרחיקים ממידה זו.

כלל הדברים -

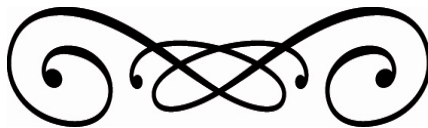
טהרת העבודה מחויבת והיא חכמה רבה וצריכה תלמוד ועבודה.

האדם נברא להתענג על ד' בעוה"ב, והעוה"ז והנאותיו הם אמצעי לזה ע"י קיום המצוות ועמידה בנסיון.

צדיק - על האדם לשים לבו ליזהר מעבירות, ולהזדרז בעשית המצוות, ולבחון עצמו שיהיה נקי מדברים שיש בהם הוראת התר.

חסיד - יפרוש מענייני העולם שאינם מוכרחים, ויכוון במעשיו ובמצוותיו לשם שמים, ויוסיף על המצוות דברים שרצון הבורא בהם, ויעשם מתוך יראת הרוממות ואהבת ד', ויכוון במעשיו לכבוד שמים ולזכות את דורו.

ולא יחשיב את עצמו כלל, וירא תמיד שמא הוא מחסר בשלימות הראויה לעבודת ד', ויהיה דבוק בבורא כל העת.

ספר נפש החיים:

שער א':

גודל השפעת האדם בעולמות

א' כתיב "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו, ענין "צלם" בפשוטו היינו דמיון מה באיזה דבר.

ב' "אלוקים" היינו בעל הכוחות כולם, שבכל רגע קיום כל הבריאה תלוי בהשפעתו, ואם לא היה ד' ממשיך לקיים הבריאה היה הכל לאפס ותוהו.

ג' ובזה ברא הקב"ה את האדם דומה לאלוקים, שכמו שהוא יתברך בעל הכוחות ומקיימם ומסדרם כרצונו, כך האדם קיום עולמות אין מספר תלוי במעשיו דיבוריו ומחשבותיו, שאם הם טובים נותן להם כח קדושה ואור, ואם הם אינם טובים הוא מהרסם או מקטין אורם וקדושתם, וזהו תנו עוז לאלוקים, וזהו צור ילדך תשי.

ד' שום מעשה דיבור ומחשבה לא נאבד וכולם פועלים בעולמות.

האדם בחטאיו פוגם יותר מאשר מה שפגמו נבוכדנצר וטיטוס, שהם לא פגמו כלל בעולמות העליונים, ורק אחרי שחטאינו החריבו בית מקדש של מעלה, יכלו להחריב את של מטה.

גוף האדם מתוקן כמו העולם, והאדם מכיל את כל הכוחות והעולמות, והלב הוא כנגד בית קדשי הקדשים, והוא מזין את כל הגוף כמו שבית המקדש מזין את כל העולם, וא"כ המכניס מחשבה רעה בליבו הרי הוא כמכניס זונה לבית קדשי הקדשים,

וזהו ויהי האדם לנפש חיה, שהאדם הוא הנפש החיה של כל העולמות.

ה' הסיבה שהקב"ה נתן כח לאדם להנהיג את העולמות, הוא משום שכל עולם הוא נותן כח לעולם שתחתיו כנשמה המנהיגה את הגוף, והעולמות נחלקים לד' - האופנים החיות כסא כבודו ואצילות קדשו יתברך, ונשמת החיים של הכסא הם נשמות ישראל שהוא האדם שעל הכסא, ולכן העולמות מונהגים לפי מעשי האדם ששורש נשמתו היא העולם שמעליהם המחיה אותם.

ו' העולמות כולם מסודרים בתבנית אדם, והאדם כולל את כל העולמות והכוחות, שהוא נברא אחרון וכל אחד נתן לו משהו, וזה ענין אחד עם מה שהוא עליון מכולם שנתבאר בפרק ה'.

וכן כל המצוות כוללים כל מצוה הרבה כוחות, וביחד הם כל הכוחות והעולמות, וממילא האדם העושה מצוה באבריו וכוחותיו נותן כח לעולם ולכח המקביל למצוה ולאבר שבו נעשתה המצוה, ומתקנו או מוסיף בו אור וקדושה.

תמצית ספר נפש החיים

וכפי ערך ואופן העשייה וטהרת המחשבה המצטרפת למעשה כך איכות תוספת הכח והתיקון הנעשה על ידו, ובזה עצמו האדם מתקדש בכוחות אלו, וכן להיפך כשהאדם חוטא הוא פוגם באותו העולם והכח המכוון נגדו כפי ערך החטא.

ז' ומה שמהרח"ו השווה האדם לעולמות כנפש לגוף, אין כוונתו ממש שכמו שהנפש פועלת ע"י אברי הגוף באותו רגע, כך האדם מפעיל העולמות, אלא שכמו שכל פעולות הגוף הם ע"י הנשמה, כך תיקון ופעולת העולמות והכוחות הם כפי מעשי האדם הכולל את כולם ולמעלה מכולם, וא"כ הקב"ה נוטה העולמות לפי מעשי האדם, וזהו ד' צלך שכמו שהצל הוא לפי תנועת האדם בדמיון זה כביכול מעשי הבורא הם לפי פעולות האדם, וזהו ענין אק"ק אשר אק"ק.

ח' וזהו ענין הכרובים שהיו חבוקים בזרועותיהם כזכר ונקיבה, ובאין עושין רצונו של מקום היו פניהם לבית, שהאחד הוא כנגד הקב"ה והאחד כנגד ישראל, שכיוון הקב"ה לישראל הוא לפי העושין רצונו או לא, שפעמים היו איש אל אחיו ופעמים מצדדי אצדודי ופעמים פניהם לבית כפי מעשי ישראל.

ואספת דגנך – הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל, רשב"י אומר... אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתם נעשית ע"י אחרים, אין כוונת רשב"י אין עושין רצונו דהא איירי בוהיה אם שמוע וכו', אלא דהנהג בהן מנהג דרך ארץ היינו שגם בשעה שעוסק לפרנסתו יהא מהרהר בד"ת, וזה הדרך להמון שא"א כמעט שיתמידו רק בעסק התורה, שזה דרך רק ליחידים ומי שיכול כך מחויב כך.

ט' אמנם דור המדבר שהיו אוכלים מן ושמלתם לא בלתה לא היו צריכים לפרנסה כלל, ואז העמידו הכרובים פניהם אל אחיו ממש, אך בימי שלמה שהיו הכלל צריכים מעט לעסוק בפרנסה, דלר"י לרבים כך יותר טוב, ולכן העמידו אז הכרובים מצדדי אצדודי.

וזהו מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, שהצלתם תלויה בבטחונם, שע"י בטחונם יפעלו למעלה וזה יגרום לנס, ובזה אנו דומים "לסוסתי ברכבי פרעה" שמעשינו הם גורמים התחברותו ית' לעולמות.

י' המלאך גדול מהאדם במהותו והשגתו, אמנם יש לאדם יתרון על המלאך שהוא מעלה ומקשר העולמות, ואף המלאך מתעלה על ידו, מחמת שהאדם כלול מכל העולמות, וכל כח הנר"ג הוא רק כשהם בגוף האדם.

יא' ענין אמירת הקדושה היא העלאת העולמות (ואולי לכן נהגו להעלות עצמם בקדושה), והתקשרותם ותוספת קדושה בהם, וזה רק האדם יכול לעשות, ולכן המלאכים ממתנינים מלשלש קדושתם עד שישראל מקדשים, אף שמעלתם גבוהה ממעלתנו, וזהו בעמדם תרפנה כנפיהם, ועוד חילוק בין ישראל למלאכים שהמלאכים מחולקים לכתות וכל כת מקדשת לפי שורשה, אולם ישראל שורשם בכל העולמות ולכן אומרים כל הקדושה, וזהו ענין פרק שירה לתת כח למלאכים לומר שירה זו להשפיע בתחתונים.

יב' ומה שהנר"ג יכול לתקן רק ע"י הגוף, דכדי לתקן עולם העשייה צריך מעשה דווקא, המבין אל כל מעשיהם, היינו הנעשה בעולמות ע"י מעשיהם, "כי את כל מעשה - האלוקים יביא במשפט על כל נעלם" היינו שידונו את כל תוצאות המעשים בעולמות, ומיד במחשבה טובה עושה רושם למעלה וממשיך עליו אור מקיף המסייע לעשות המצוה, והשכר הוא להתעדן בעולמות שנתווספו ע"י מעשיו, כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא,

תמצית ספר נפש החיים

וכן ענין העונש שמה שפעל ע"י החטא זה עצמו העונש, וכבר בחייו הוא בגיהנום אלא שאינו מרגיש, אמנם יש חילוק דכוחות הטומאה שיצר כלים ע"י עונש משא"כ כוחות הקדושה, ולכן הגהינום נקרא עלוקה כעלוקה שמתה ע"י הדמים הרעים שמוצצת, ולכן כשתפשו כנסה"ג את היצה"ר כבה הגיהנום מעצמו, ולכן לא שייך ויתור על עבירה, רק יכול לתקן הקלקול המציאותי ע"י העונש ובזה יתוקן הפגם, או ע"י תשובה שמגעת עד שורשה העליון לתקן העולמות כמקודם.

י"ג וכמו בענין המעשה כנ"ל, כך בענין הדיבור, אף שהאדם אינו רואה גודל הקלקול מדיבור רע וחושב שאין משמעות לדיבור, אך האמת ששום דיבור לא נאבד, וכל דיבור פועל למעלה, וזהו מגיד לאדם מה שיחו.

י"ד וכן בענין המחשבה, שכמו ששונה עונש עבירה של מי שהוא בעל השגה גבוהה, מחמת שפגם עולמות גבוהים יותר, כיון שנשמתו ממקום גבוה יותר, כך שונה העונש לפי המחשבה בעת העשיה, שאם הדביק יותר מחשבתו לעבירה ראוי לעונש חמור יותר, כי פגם בעולמות עליונים יותר, ולכן שוגג קל ממזיד, ולכן הרהורי עבירה קשים מעבירה,

נר"נ – המעשה מבחינת הנפש שהנפש הוא בדם והדם הוא נותן הכח למעשה, והדבור מבחינת הרוח "רוח ממללא" ומשכן הרוח הוא בלב, ומחשבה היא בחינת הנשמה שמלמדת לאדם דעה ומשכנה במוח, והיא הבחינה העליונה.

ט"ו ונשמה אינה נשימת האדם אלא כביכול נשימת פיו ית"ש, ולכן המשילו השתלשלות הרוח חיים באדם לעשית כלי זכוכית, שיש בזה ג' בחינות כשההבל תוך פי האומן זה דומה לנשמה שמקורה בפיו ית"ש כביכול ואין עצמותה נכנסת בגוף האדם רק לאדם הראשון קודם החטא ולמשה רבינו, והב' הוא כשההבל בשפופרת נקראת רוח, והג' היא כשיוצא מהשפופרת לזכוכית והיינו גוף האדם נקראת נפש מלשון מנוחה, ונמצא שאין הנשמה שהיא נשמת פיו ית"ש בתוך האדם אלא מקושרת לבחינה התחתונה שבתוך האדם, וכל אחד יש לו ניצוצות ממנה לפי מדרגתו, ועל ידה יכול להבין סודות התורה.

ט"ז אין אפשרות להשיג בחינת נצוצי אור הנשמה, רק ע"י התורה הקדושה, שגם התורה היא מנשימת פיו יתברך, ובמעמד הר סיני היה חופף עליהם נצוצי אור הנשמה מפיו יתברך, ועי"ז השיגו סתרי פנימיות התורה.

הגהה- הקב"ה ואורייתא וישראל מתקשרין דא בדא, היינו שהקב"ה סתים וגליא, עצמותו סתומה דלית מחשבה תפישא ביה כלל, ורק אפשר להשיג התקשרותו לעולמות, וכל חיות העולמות הוא ע"י העסק וההתבוננות התורה, שע"י העסק בתורה משיג נצוצי אור הנשמה הקשורה בנשימת פיו יתברך, ונמצא שע"י התורה הוא מתקשר לקב"ה, ומזה מתקיימים העולמות.

י"ז ענין התשובה הוא ע"י התקשרות בחינות הנר"נ, שבחינה עליונה של הנפש קשורה בבחינה תחתונה של הרוח, ובחינה עליונה של הרוח קשורה לבחינה תחתונה של הנשמה, שכל עולם מתקשר עם הבחינה העליונה של העולם שתחתיו, ובחינת הנשמה מתקשרת למעלה מעלה עד עצמות הקב"ה, וזהו נפשו צרורה בצרור החיים את ד' אלוקיך, שגם בחינת הנפש תהא קשורה בו ית"ש, שהכל קשור זה בזה עד למעלה.

י"ח וההתקשרות למעלה תלויה לפי רוב העסק בתורה ועבודה וטהרת הלב והאהבה ויראה.

וענין הכרת הוא ניתוק ההתקשרות למעלה, אמנם החלק העליון של הנפש הקשור לבחינת הרוח שמעליו לא נכרת, וע"י בחינת הרוח והיינו וידוי דברים יתעלו ויתחברו שאר ט' בחינות הנפש, וכן אם פגם וקלקל דבורו ע"י עוונות התלויים בדיבור שקלקל בחינת הרוח, (כרת לא שייך ברוח אלא

תמצית ספר נפש החיים

בנפש) יוכל לתקן ע"י הרהורי תשובה, שהמחשבה היא בחינת הנשמה שהיא העולם שמעל הרוח, אבל בחינת הנשמה לא שייך בה פגם כלל, וע"י חטא במחשבה מסתלקת הנשמה ממנו אך אינה נפגמת.

י"ט וזהו "רוח איש יכלכל מחלהו", שעוון ומחלת הנפש תתוקן ע"י הרוח, "ורוח נכאה מי ישאנה" שקלקול הרוח "מי" בחינת הנשמה שנקראת מי ישאנה. וכדי שיוכל האדם לתקן מעשיו קבע ההתקשרות הזאת,

ויפח באפיו נשמת חיים דאתמר ביה ויחלום והנה סולם סולם ודאי איהי נשמת חיים. שהנשמה משתלשלת מהשמים לגוף כסולם, ועולים ויורדים בו היינו לפי מעשיו מעלה העולמות ממטה למעלה וממשיך עליו אורות ממעלה למטה, ואח"כ והנה ד' ניצב עליו,

כ' וסדר התיקון ע"י התשובה הוא, שאם פגם בחינת הנפש, אז ע"י וידוי אמיתי מעומק הלב גורם תוספת קדושה ממנו ית"ש לנשמה ומשם לרוח ומשם לנפש ע"י ההתקשרות שביניהם, ומכלה כוחות הרע ומתקשרים כבתחילה, ואם קלקל הרוח בחטאי הדיבור או שאר עוונות התלויים בבחינת הרוח, וביטול תורה כנגד כולם, הגביר כח רוח הטומאה ונפשו ג"כ אינה שלימה, אז ע"י חרטה אמיתית והרהורי תשובה במחשבה שהיא משכן ניצוצי הנשמה, משפיע תוספת קדושה על שורש הנשמה ומשם לנשמה ומשם לרוח ושובר רוח הטומאה ומשם לנפש, ואם חטא במחשבה וסילק ניצוצי הנשמה, אז ע"י עסק התורה בעומק תבונתו, מוסיף קדושה על שורש נשמתו ומשם לנשמתו להשכיל בבינה יתירה, ומשם וכו' כנ"ל,

ולכן ע"י איש"ר בכל כוחו קורעין גזר דינו, שכוונת השבח הוא שישפיע תוספת קדושה על שורש נשמתו ומשם על נשמתו ורוחו ונפשו, וזה כמו התשובה כנ"ל.

כ"א ובעת שהאדם עוסק בתורה לשמה לשמור ולקיים, מטהר כל גופו, וכן שאר העולמות מטהרים, שהאדם כולל את כולם כדלעיל פרק ו', ועובד השם אמיתי יכוון רק לתיקון העולמות ולא לתיקון עצמו,

עבודת האבות וצדיקים הראשונים קודם נתינת התורה שקיימו כל התורה, לא מחמת שהיו מצווים אלא מחמת השגתם התיקונים בעולמות ע"י מצוות והפגמים שע"י העבירות, וכשהשיגו התיקונים שיצאו ע"י שישא יעקב ב' אחיות ועמרם שנשא דודתו עשו כך שהרי לא היו מצווים ועשו לפי התיקונים, וגם לכן לא ניתנה תורה אז, כדי שיוכלו לעשות כך שזהו בנית כלל ישראל ותיקון העולמות.

כ"ב אמנם משנתנה תורה אף אם יאמר האדם הגדול שהוא משיג תיקונים גדולים לעבור על אפי' פרט המצוה ואפי' מד"ס, מ"מ מחויב לעשות ככתוב בתורה, ועל זה נתבע חזקיה שלא נשא אשה מחמת שראה שיצאו ממנו בנין דלא מעלי, כיון שביטל מצוה, שטעמי המצוות עד תכליתם לא נתגלו לשום אדם אפי' משה, רק לאדם הראשון קודם החטא,

וע"י נבואה היה רשאי נביא בהוראת שעה בלבד לחדש או לבטל מצוה שזו הוראת התורה "אליו תשמעון", ומעת שפסקה נבואה אפי' כל החכמים ישיגו לשנות איזה פרט אין לשמוע להם, ובימי חכמי התלמוד היו רשאים לחדש מצוות דרבנן כשמצאו סמך מהתורה, וכאשר נחתם התלמוד אין לנו אלא לשמור תורה שבכתב ובע"פ לפרטיהם ודקדוקיהם,

וכאשר יקיימם כראוי יפעלו המצוות התיקונים בעולמות אף אם לא ידע טעמיהם וסודותם, שכך טבע הקב"ה במצוות שיפעלו התיקונים, ומי שמשיג נסתרות התורה זה רק כדי להכיר פעולת

מעשיו דיבוריו ומחשבותיו בעולמות, שע"ז יתעורר לקיימם בדקדוק באהבה ויראה שאז התיקונים בעולמות גדולים יותר, אך הלעיכובא הוא רק פרטי המעשים.

שער ב':

כוונת התפילה להוסיף בהשפעת הבורא בעולם

א' "ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" זו תפילה, וביאור ענין בכל לבבכם כולל ב' דברים, א' שיפנה ליבו מטירדת המחשבות, ב' לשרש מליבו כל הנאות העוה"ז ויחשוב רק על רוממתו ית'.

ב' "ברוך" אינו לשון שבח, אלא לשון תוספת ורבוי.

כל ההתייחסות ששייכת אצלנו לבורא, אינו לעצמותו חלילה, אלא להתחברותו לעולמות, ושינוי התארים הוא מחמת שינוי בפרטי סדרי ההנהגה.

ג' וזה אמר ד' למשה שאמר ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם, ואמר לו הקב"ה אני נקרא לפי מעשי, וזה הסיבה שאחר מתן תורה אמר ד' כי לא ראיתם כל תמונה, ומאיך מצינו ותמונת ד' יביט, והענין הוא שבמקומו אין תמונה ולכן לא ראו תמונה במעמד הר סיני, אבל הקב"ה ירד כדי שישגו דרכי הנהגתו, ובזה שייך לראות תמונה לפי אותה הנהגה.

ועל כן הברכה מתחילה בלשון נוכח- ברוך אתה ומסתיימת בלשון נסתר אשר קדשנו, שמצד התחברותו לעולמות יש לנו השגה, אבל המצוה הוא עצמותו שבה אין לנו השגה.

ד' כוונת הברכות והתפילות אינה לעצמותו שנשארה מופרשת מהעולמות כקודם הבריאה, וגם שלפי בחינת עצמותו לא שייך מצוות כלל שאין המצוות מוסיפות לעצמותו ית' כלום, אלא כוונתנו שכיון שהראנו שרצונו להתחבר לעולמות, לפי הנהגה זו אנו מתפללים ועושים מצוות, שעצמותו ית' משפיעה תוספת ורבוי לפי מעשי האדם והכנתו לקבלת השפע.

ה' מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה כל הגוף, סדר העולמות כולם כתבנית קומת אדם, והבורא ית' נשמת העולם כעין הנשמה לגוף.

ו' כמו שחיבור הנשמה והגוף תלויים באכילה ושתייה, כך גזרה חכמתו שחיבורו ית' לעולמות תלוי בתורה מצוות ותפילה, אמנם כמו שהנפש אינה נזונת מהאכילה כך עצמות הבורא אינו נזון מהמצוות.

ז' והמעשים הרעים הם מקלקלים העולמות כמאכל רע שמקלקל הגוף, והתיקון הוא ע"י עונש או תשובה, ולא שייך ויתור שכך הוא טבע הבריאה.

ובזה מובן איך אנחנו מוסיפים ברכה לקיום העולמות, שהרי המצוות הם מזון העולמות, וראוי לכון בעסק התורה והמצוות גם ענין זה להוסיף ע"י אותו מזון קדושה לעולמות.

ט' התפילה בזמנה היא עיקר המזון לעולמות ולנפש האדם.

י' כל תיבות התפילה משפיעים בעולמות.

הוצרכו ק"כ זקנים ומהם נביאים לנוסח התפילה, שהם השיגו באיזה תיבות יתוקנו העולמות.

הקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים שעל ידה יתוקנו העולמות.

י"א כל כוונת התפילה הוא רק להוסיף כח קדושה בעולמות, ולכן ראוי לכוון רק על זה ולא לצורכי עצמו, שתפילת ראש השנה היא רק על כבוד שמים, ואף שאר תפילות השנה לא כיוונו אנשי כנה"ג רק פשוטי הדברים, וגם מה שמוסיף בתפילה לצרכיו צריך שתהא תכלית כוונתו על צורך גבוה, אם יש חילול השם בצרות הכלל, וגם בצער שאין בו חילול השם יש צער למעלה כשיש צער למטה.

י"ב כשהאדם חוטא גורם צער גדול למעלה אך אינו מרגיש בו, והקב"ה ברחמיו שולח לו יסורים לתקן קלקול החטא, והקב"ה מצטער ביסוריו אך יותר מזה לאין שיעור הקב"ה מצטער בחטאיו, ולכן כשמתחרט על החטא ומתפלל להסיר צער הכפול של מעלה, מסתלקים היסורים מעליו, וזה הכונה הטיח דברים כלפי מעלה, ולכן אמרו חז"ל "יכולני לפטור כל העולם מדין תפילה", שהכל מבולבלים בהבלי העולם, אמנם כל אחד לפי שכלו מחויב להכין עצמו לתפילה שהיא במקום קרוב שמחשבת פיגול פוסלתו.

י"ג ויש לזהר מלחשוב שום מחשבה אפי' של תורה ומצוות רק בתיבות התפילה עצמם, ועומק כוונת התיבות איננו יודעים, שאף מה שנתגלה הוא רק טיפה מן הים, ססדרו בנבואה את התפילה, שכוללת כל סוגי התפילות שאין שום תפילה דומה לחברתה, והעיקר בעבודת התפילה לציירה באותיותיה כצורתה, וזה סגולה לכוונה בתפילה.

י"ד וענין בכל נפשכם בתפילה הוא, שענין הקרבן הוא להעלות נפש הבהמה למעלה והעיקר הוא זריקת הדם, והתפילה שהיא במקום הקרבן ענינה הוא לדבק נפשו למעלה, שהדיבור הוא עיקר נפש האדם, ואחר שיבטל במחשבתו כל עניני החומר, ויהא חושק בתפילתו להתדבק בו יתברך.

ט"ו והדבר תלוי כל זמן וכל אדם לפי מצבו, ועיקר ההכנה לזה הוא הנהגתו בשאר היום בתורה ומצוות.

ט"ז נפש האדם כלולה מנפש רוח ונשמה, והם מעשה דיבור ומחשבה, האותיות הם בחינת מעשה ונפש, שהם נעשו ע"י מעשה כתיבה, והנקודות שעל ידם שייך ה"דיבור" בהם, הוא בבחינת רוח שהרוח היא חיות האותיות כמו שהיא חיות האדם, והטעמים הם בחינת המחשבה והכונה, שזה דבר התלוי בשכל, וזה בחינת הנשמה, ועל כן יכוון לשפוך הנר"נ יחד עם כל תיבה הכלולה מנר"נ, ועל ידי זה יקשר הנפש ברוח והרוח בנשמה, ויתעלו כולם לשורש התיבה בעליונים.

י"ז בחינת "חיה" השיגה אדה"ר והיה מוכן לחיות לעולם ונסתלקה בחטאו, וחנוך השיגה ולא היה העולם יכול לסובלו ונסתלק, וכן אליהו נסתלק מן העולם כשהשיג מקצת ממנה, והיא בחינת שורש הנשמה והמחשבה, והיא שורש נשמת צרופי האותיות, והוא בחינת שורש נשמות ישראל יחד.

י"ח ואחר שהורגל לדבק הנר"נ ע"י האותיות הנקודות והטעמים שבתיות, יתעצם בטוהר מחשבתו לדבק הנר"נ בבחינת נשמתא דנשמתא, ואז כאילו אינו בעולם, ולכן תיקנו לומר ד' שפתי תפתח שע"י מחשבה זו יהיה גופו כאבן דומם,

ובקרבות יכוון להעלות הנפש והעשיה לכללם ברוחות דיצירה וכו'.

שער ג':

הנהגתנו בבריאה בבחינת מצידנו שהיא הסתר

א' ה"מקום" ב"ה, דברי חכמים כגחלי אש, שככל שמעמיק מגלה יותר, אך אם יתקרב יותר מידי כוונה, הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, לפי פשוטו היינו שכמו שהמקום מחזיק את מה שעליו, כך הבורא מקיים הכל בכל רגע.

ב' ופנימיות כוונת ענין המקום הוא ענין גדול, אך אינו דמיון גמור, שהמקום אינו מקיים את מה שעליו רק מחזיקו שלא יפול, וכמו שהגוף לא יתבטל ממציאותו ע"י יציאת הנשמה, אבל קיום העולמות מכוחו אינו כן אלא כל מציאותם תתבטל בלא רצונו, אלא שכיון שא"א לנברא להשיג זאת לכן המשילו הענין למקום.

איתא בספר יצירה "בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר, ואם רץ לבך שוב למקום, שלכך נאמר רצוא ושוב", שאם תרוץ מחשבתו להבין איך מתהווים העולמות ממנו כך העת, שוב להשיג ענין זה בדמיון מקום.

ג' ד' הוא האלוקים אין עוד מלבדו, היינו שמצידו יתברך כל הנבראים אינם במציאות כקודם שנבראו, והנה אסור להתבונן בענין זה והראשונים הסתירוהו, אמנם בדורינו שכל אחד הולך אחרי מחשבת שכלו, ויש הקובעים מחשבתם שהכל "אלוקות" ומושך לבם לקבוע הנהגתם לפי זה, על כן צריך לבאר זה הענין, שאם יקבע הנהגה מעשית לפי זה יוכל להרוס יסודות התורה, כמו למשל להתיר הרהור בד"ת במקומות המטונפים שהרי הכל אלוקות, ויתחייב בכרת.

ד' כל עולם חלוק מחבירו בענין התחברותו ית' אליו.

הקב"ה נקרא מצידו "ממלא כל עלמין" ומצידנו "סובב כל עלמין", "סובב את הכל ומלא את כל ובהיות הכל אתה בכל".

כמו שהנפש ממלאה כל הגוף ואין האברים המטונפים חוצצים מטהרתה, כדוגמת זה הבורא ממלא את כל העולם ואין המקומות המטונפים משנים מטהרתו.

ה' והן הן גבורותיו שצמצם כבודו שיוכלו להמצא מצידנו עולמות מחודשים שונים זה מזה.

ובבחינה זו דומה לנשמה אל הגוף, שהגוף הוא הנראה לעין והנשמה מוסתרת, כך העולם נראה לעין והוא מסתתר בעולמות לקיימם.

כל הכנויים לו הם מצד בחינת מצידנו, שהוא מצד התחברותו אל העולמות, ועפ"ז סדרי הנהגותינו. "הקדוש ברוך הוא" הקדוש הוא מצידו שהוא מופרש מהכל והכל מלא רק בו ואינו צריך לברכה, וברוך הוא היינו מצידנו שמצד התחברותו אנו צריכים לרבו וברכה הבאים ע"י מעשינו.

ו' כל יסודות התורה והמצוות וההנהגות הם לפי בחינת מצידנו, ובלתי זאת אין מקום לתורה ומצוות כלל.

ואף שמצידו אין כלום, איננו יכולים ואסור לנו להתבונן בזה, וצריך להסיר המחשבה מזה, וזהו איה מקום כבודו, וזה ביקש משה הראני נא את כבודך ולא ניתן לו, ורק הבורא יכול להשיג זאת.

ד' אחד היינו בחינת מצידו, ומיד אנו אומרים ברוך שם שהוא בחינת מצידנו.

ז' צמצום אינו סילוק אלא הסתר כי מה שאחדותו ית' ממלא כל עלמין זה מוסתר מאיתנו, ואנו משיגים השתלשלות עולמות זה למעלה מזה וה"קו" שהוא כעין קו המשתלשל, והקו הוא מצידנו שאין ההסתר שוה בכל המקומות, אלא דרך הדרגה והשתלשלות.

ח' ההתבוננות בענין הצמצום נאסרה, וזה בבחינת "מה לפני", והאריז"ל לא גילה אלא בכללות, וטעמו כי למעטים הקבועים כל ימיהם בתורה ומצוות לידע דבר זה דרך כלל, לצורך התפילה ויחוד שמו בק"ש, אבל גם להם אסור לחקור ולהתבונן בזה, כי על ידי זה יבואו לעבור על מצוות התורה.

ט' שם הוי"ה הוא על מקור הכוחות, ושם אלוקים הוא על הכוחות הפרטיים, והעבודה היא רק לשם הוי"ה ולא לשום כח פרטי, ובזה טעו דור אנוש לא שחשבו שהכוכבים בראו את העולם, אלא שחשבו בטעותם שד' המרום אין כבודו להשיג על הנבראים, ורק מעטים ידעו מהשגחת ד', ולכן עבדו לכוחות פרטיים וידעו להשיג המזלות לתת להם טובות, ומהם שכוונתם היתה לא להנאות העולם אלא להשגות שכליות, ואמנם זה ע"ז גמורה, ואסור לעבוד אפי' בחינת רוח הקודש שבאיזה נביא, כמו שרצה נבוכדנצאר להשתחוות לדניאל, ולכן לא רצה יעקב להקבר במצרים שלא יעשוהו ע"ז אף שכוונתם היתה לרוח הקודש שבו.

"לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני" כולל אפי' לכוחות שהם בבחינת "פני" כגון רוח הקודש שבאיזה אדם ושאר כוחות, שלא לעבוד להם או להתפלל להם, וזהו "זובח לאלוקים יחרם בלתי לד' לבדו" שאלוקים היינו בעל הכוחות ואין לזבוח אלא לשם העצם המיוחד לו.

י' כל כח חיותו מהכח שמעליו, וכל הברואים שרשם מד' יסודות, ושורש היסודות מד' מלאכים, ושורש המלאכים מד' חיות המרכבה, ושורש השרשים הם ד' אותיות שם הוי"ה ברוך הוא, וכן שאר הברואים לכל עשב יש מלאך האומר לו גדל, והוא יתברך הוא השורש העליון של הכל, וזהו "ואתה מחיה את כולם" כל רגע ממש.

יא' כל דיבור במעשה בראשית הוא החיות של הדבר שנברא עד היום, וזהו "וראו כל בשר יחדיו כי פי ד' דיבר" שנראה התפשטות דיבורו ית' בעולם, וכן היתה ההשגה במתן תורה כדכתיב "וכל העם רואים את הקולות".

הדבור הראשון מעשרת הדברות הוא ההכרה שהוא ית' הוא מחיה את כל הכוחות, והיינו שיש במציאות כוחות שהוא מחיה אותם כפי שזה מצידנו, אבל שם הוי"ה מורה על מה שמצידו שכל המציאות בטלה, וענין שמע ישראל הוא ההכרה שמצידנו הוא בעל הכוחות ועם כל זה מצידו הוא נשאר אחד.

יב' כח הכשפים הוא כח שברא הבורא והוא למעלה מהטבע הנמשך מהכוכבים והמזלות, ולכן נחשב ש"מכחישים פמליא של מעלה" שיכולים לשנות מה שסידר הקב"ה, אבל המרכבה הקדושה היא למעלה מהם ואין בכוחם לשנותה ואדרבה ע"י כח הקדושה מבטלים כח הכשוף, והיינו כיון שמצידו אין שום כוחות רק עצמותו הפשוט, וזהו "אין עוד מלבדו- אפי' כשפים" ועל כן רבי חנינא לא פחד מכשפים "דנפיש זכותיה" לא שבטח על זכותו אלא שכיון שקבע בנפשו האמונה שמצידו אין שום כח כלל לא יכלו לשלוט עליו הכשפים, ומחשבה זו היא סגולה להסיר דינים מהאדם, וע"י זה יכול לפעול שינוי הטבע כמו שאמר רבי חנינא מי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק.

יג' האבות היו בהכרה זו כל ימיהם ולכן זכו לניסים נפלאים ולכן נתייחד עליהם השם אלוקי אברהם יצחק ויעקב, ומדרגת משה היתה גבוהה יותר, שהם השיגו שהוא בעל הכוחות ויכול לשנותם כרצונו וכדכתיב "ושמי ד' לא נודעתי להם", אבל משה השיג שם הוי"ה ברוך הוא שהוא ביטול כל הכוחות, וגם הניסים שנעשו על ידו ראו בהם את ביטול כל הכוחות, וזה שאמרו גדול מה

שנאמר במשה ואהרן "ונחנו מה" ממה שנאמר באברהם "ואנוכי עפר ואפר" (ועיקר המעלה בזה היא למשה), וזה שאמר משה ליצחק אנוכי מדבר עם השכינה פנים בפנים ולא כהו עיני.

"ד" ולכן היה משה מוכן תמיד לנבואה ובכל מקום, וביקש לעמוד על מהות ענין זה "הראני נא את כבודך" ולא ניתן לו "כי לא יראני האדם וחי", ולכן יכל לומר "לאהבה את ד' אלוקיכם" ומיד לומר "ונתתי מטר ארצכם" ששכינה מדברת מתוך גרונו, וזהו פה אל פה אדבר "בו" ולא כתיב אליו, ואין אדם יכול להגיע לדרגה זו, אמנם ראוי לירא ד' אמייתי לכל הפחות בעת התפילה לבטל כל הכוחות כאילו אינם כלל, ולכל הפחות לפעמים להגיע למדרגה זו, שמלבד שיכוון רק ל"מקום" ולא לשום כח, גם יבטל בליבו כל הכוחות כאילו אינם.

פרקים

המשקל הנכון לטהרת המחשבה מול המעשים

א' מי שמתעלה בטהרת המחשבה יכול לבוא לידי גאווה שהיא תועבת ד', ואסורה אף כשהיא רק בלב, וכאילו בנה במה, ודוחק רגלי השכינה כביכול, וגורם לחכמה שתסתלק ממנו.

ב' וגם יכול לבוא לזלזל במי שלא הגיע לטהרת המחשבה או שעוסק שלא לשמה, ובאמת כל ענין טהרת המחשבה אינו לעיכובא, והעוסק בתורה שלא לשמה כל שאינו לקנטר עסק תורתו גדול מכל המצוות שנעשו לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ג' "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה" היינו שכך דרך העליה להתחיל בשלא לשמה שכמעט בלתי אפשרי להתחיל בלשמה.

ומי שמבזה את העוסק שלא לשמה עונשו חמור, והוא בכלל האפיקורסין שאין להם חלק לעוה"ב כי הוא מבזה ת"ח ומרפה ידיו מעסק התורה, אלא אדרבה יש לחזק ידי העוסק שלא לשמה ועי"ז יגיע ללשמה, ואף אם נראה שכל חייו לומד שלא לשמה, מ"מ ודאי איזה פעמים חלק מלימודו היה לשמה, וע"י אותו זמן נתקדש ונטהר כל לימודו שלמד שלא לשמה.

ד' היצר הרע כשרואה שאינו יכול לשכנע את האדם לעשות עבירות הוא מראה עצמו כיצר הטוב, ויכול לבוא לאדם ולומר לו שכל מצוה שאינה בטהרת המחשבה אינה מצוה, וזאת כדי שכשלא יספיק להגיע לטהרת המחשבה יעבור זמן המצוה, והאמת שאם עשה המצוה שלא בזמנה אפי' היא בטהרת המחשבה כאילו לא עשאה כלל, ופעמים שהעסק בטהרת המחשבה יביאו שלא יהיה לו זמן לדקדק בפרטי המצוה.

ה' העיקר בכל המצוות הוא החלק המעשי ובה יצא ידי חובתו, ולא רק במצוות מעשיות אלא אפי' בתפילה העיקר שיחתך בשפתיו, אבל אם הרהר כל כוונת התפילה בלא דיבור לא יצא יד"ח, ומבואר בזהר ובאריז"ל שעקימת השפתים שבדיבור הוא המעשה שהיא בחינת הנפש והקול הוא הרוח והכוונה היא הנשמה ושלשתם יחד מתקשרים ועי"ז מתקן העולמות, ומ"מ הכוונה לבד אינה כלום אבל הדיבור לבד אף שאינו מתקן בעולם הנשמה והמחשבה מ"מ אינה לחינם וקישר בה רוחו ונפשו, ואינו מעכב אלא כוונת ברכת אבות.

ו' ועל כן אף שאם יצרף טהרת המחשבה המצוה פועלת תיקונים יותר גדולים, מ"מ העיקר הוא המעשה ולא המחשבה, ואם לא יכוון בתפילה למקומו של עולם כמבואר בשער ג' או כוונת "אחד" בק"ש, כי לא הורגל בזה או שמוחו לא סביל דא או שמפחד להגיע מזה להריסת יסודות התורה, אבל מקיים המצוות ומאמין שהוא אחד אף שאינו מבין ענין אחדותו, הוא עובד ד'.

תמצית ספר נפש החיים

על כן אין לדחות שום פרט או דקדוק אפי' דרבנן או לשנות זמן המצוה מפני טהרת המחשבה, וכל המרבה לדקדק הרי זה משובח.

ז' עוד יכול היצר הרע לומר שגם עבירה לשם שמים מצוה היא, וכמו שראינו באבות הקדושים, אמנם זה אינו אלא קודם מתן תורה שקיימו התורה לפי השגתם בתיקון העולמות וכשראו תיקון במעשה שאינו כמצוות התורה יכלו לעבור עליו כיון שלא היו מצווים, אבל אחר מתן תורה אסור לשנות ח"ו אפי' לשם שמים.

ח' עוד יכול היצר לומר שהעיקר היא יראת הרוממות והבושה מבני אדם היא עבירה, ותבוא מזה שבמקום שאין לך יראת הרוממות לא תפרוש ח"ו מן העבירה, והאמת שגם הבושה מבני אדם ראויה היא כדי לפרוש מן העבירות.

ואלו הם דרכי היצר שמחפש דרכים חדשות להחטיא את האדם ע"י שיחשוב שהוא עושה מצוות, וכבר ראיתי מקומות שנכשלים בדברים אלו.

אבל אם תחשוב שהעיקר הוא המעשה וטהרת המחשבה טובה להצטרף למעשה זה וזה יתקיים ביך.

שער ד':

ענין תורה לשמה ומעלות התורה

א' עסק התורה הושפל בדורות האחרונים, וגם אלו אשר יחפצו בקירבת אלוקים בחרו עיקר הלימוד בספרי יראה ומוסר, ולא במקראות והלכות מרובות, ולא זו הדרך, שענין ספרי היראה הוא, שבאמת דורות הראשונים היו עוסקים בתורה כראוי מתוך אהבת תורה ויראת השם, וכוונתם היתה להגדיל תורה ולהאדירה, אולם ברבות הימים היו שעסקו בפלפול ואם אי יראה אין תורה, לכן חיברו רבותינו ספרי יראה שיעסקו בתורה מתוך יראה, אך אדם מבין עם שכל ישר יבין שאין הכוונה במקום לימוד התורה, ובדורינו התהפך הענין ויש העוסקים רק ביראה וחושבים שזו מטרת האדם, וכתר תורה מונח בקרן זוית.

יש החושבים שענין תורה לשמה הוא דביקות, וגם חושבים שתורה בלי דביקות אינו כלום ושניהם טעות.

ב' ענין תורה לשמה אינו דביקות מכמה ראיות, א' מבקשת דוד שתהילים יהיה כנגעים ואהלות, הרי שנגעים ואהלות חשובים יותר, והרי בתהילים יש יותר דביקות מנגעים ואהלות, ב' לענין הדביקות מספיק משנה אחת ואין ענין להרבות הידיעות, ובחז"ל מצינו ענין להוסיף ידיעות, ג' יש הלכות שהעמקת המחשבה בהם לא משאירה מקום לדביקות.

ג' ענין לשמה הוא לשם התורה לידיע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ושונה התורה מהמצוות, דהמצוות אף שלעיקובא הוא רק העשיה בפועל, למצוה מן המובחר צריך דביקות ומחשבה טהורה, אבל בתורה ענין הלשמה הוא לשם התורה וכו"ל.

ד' עסק התורה מצריך טוהר המחשבה ויראת השם, ובלא זה אין התורה מתקיימת אצלו, שהיראה היא האוצר לתורה.

ה' לפי ערך היראה כך ערך התורה שזוכה, שהקב"ה רוצה להשפיע לפי מה שאפשר לקבל, וזה תלוי בהכנה של היראה.

ו' על כן ראוי קודם הלימוד **להתבונן ביראת השם**, ולנקות עצמו ע"י וידוי על חטאיו, ולכוון להדבק ע"י התורה בו ית' כי הוא ית' ורצונו חד, גם בדברים שאין בהם נ"מ להלכה, ובעת שהאדם לומד כאן אותם דברים יוצאים מפיו ית' בכיכול.

ז' וגם יחשוב קודם הלימוד שהוא **לומד ע"מ לקיים**, וכשלומד להלכה יתפלל שיזכה לכוון לאמיתה של תורה, וכן באמצע הלימוד רשאי לפי הצורך להפסיק ולהתבונן בעניינים אלו, שעל ידם יקנה חכמת התורה.

ח' אמנם התורה תהיה אצלו העיקר, והיראה היא המחזיק של התורה, ולא יעסוק רק ביראה.

ט' אם מפסיק באמצע הלימוד לעסוק ביראה יותר מן הצורך, הרי הוא מחסר מן התורה ואינו רשאי לעשות כך, ובאמת הדבוק בתורה לשם התורה, אינו נצרך להרבה עסק במוסר, כי התורה תלבישהו יראה.

י' **בשעת העסק בתורה א"צ לחשוב דביקות**, כי הדביקות בתורה היא דביקות בו ית' שהוא והתורה חד, שרשה העליון של התורה הוא בעליון שבעולמות, וממנה נאצלו ונבראו כל העולמות, שהעולם הגבוה נותן חיות לעולם שתחתיו, ועולם האצילות נותן כח לבי"ע, ושורש התורה הוא למעלה גם מאצילות, וא"כ התורה היא המחיה את העולמות, בעת הבריאה, וכן כעת כל רגע.

יא קוב"ה ישראל ואורייתא חד, ששורש נשמת כל אחד מדובקת באות אחת מהתורה.

מהבריאה עד מתן תורה האירה התורה לעולם מרחוק והיו העולמות רופפים, ומשנתנה תורה קיום העולם הוא רק ע"י עסקנו בתורה, ובלא זה הכל יחרב, וכן גודל הקיום לפי גודל עסקנו בה.

יב חידושים אמיתיים המתחדשים ע"י האדם אין ערוך לגודל נוראות נפלאות ענינם ופעולתם למעלה.

יג ועל ידי עסק התורה נשלם כוונתו יתב' בבריאה שהיה רק בשביל התורה שיעסקו בה ישראל, והקב"ה כביכול שמח במעשיו.

יד וגם העולמות והבריות כולם הם אז בחדוותא יתירתא ונהירין מזיו האור העליון השופע עליהם ממקום שורש עליון של התורה.

ובכל עת שהאדם עוסק ומתדבק בה כראוי הדברים שמחים כנתינתן מסיני, והטעם שכמו שבעת המעמד המקודש נתדבקו כביכול בדבורו ית' כן גם עתה בכל עת ממש שהאדם עוסק והוגה בה הוא **דבוק על ידה בדבורו ית' ממש**, מחמת שהכל מאמר פיו יתב' למשה בסיני ואפילו מה שתלמיד קטן שואל מרבו, וגם עתה בעת שהאדם עוסק בה בכל תיבה אותה התיבה ממש נחצבת אז להבת אש מפיו יתב' כביכול.

ואז נמשך מלמעלה שפע לכל העולמות והארץ מתברכת.

טו והמברך מתברך ומברכתם של העולמות יבורך גם האדם העוסק בה כראוי לאמיתה הגורם לכ"ז.

וכבוד ה' חופף עליו כל היום ומשיג לנשמה אצולה ממקום קדוש לפי ערך גודל עסקו ודיבוקו בה. והוא הרודה ומושל בכל.

וכל הגזירות והיסורים מסתלקין מעליו ואין להם עליו שום שליטה.

תמצית ספר נפש החיים

וגם בזמן שאינו עוסק בתורה היא מגנא מן היסורים אם דעתו לחזור ולעסוק בה.

ט"ז וגם מעבירין ומסלקין מעליו כל הטרדות והענינים מעול ד"א וכו' וכל שאר עניני זה העולם המונעות תמידות העסק בתורה, וכפי ערך הקיבול אשר יקבל עליו עול תורה באמת ובכל כוחו כן לפי זה הערך יסירו ויעבירו ממנו טרדות עניני זה העולם, והשמירה עליונה חופפת עליו, והוא כבן המתחטא על אביו ואביו עושה לו רצונו ומשלים לו כל חפצו, ומזונותיו מוכנים לו תמיד בלא שום עמל ויגיעה מועטת עליהם, ומגיע לו כבוד וגדולה (אף שהוא בורח בן הכבוד שאם הוא רודף אחרי הכבוד אינו יכול לעסוק בתורה לשמה ואין התורה מתקיימת אצלו כלל, כי אסור לאדם לפנות לבו לזה כלל).

אבל אם אינו עוסק מתחייב בנפשו, ונותנים עליו עול מלכות ודרך ארץ.

י"ז ומצלת אותו מדינה של גיהנום.

י"ח המקבל על עצמו עול תורה לשמה אינו מושגח בטבעים ומזלות, שהרי הוא דבוק בתורה שהיא למעלה מכל העולמות, ואדרבה הכחות הטבעיים מסורים אליו כאשר יגזור אומר עליהם. ולכל אשר יחפוץ יטם, ואימתו מוטלת על כולם.

י"ט ושם ד' נקרא עליו כי כל התורה שמותיו של הקב"ה, והשכינה שרויה עמו.

כ' והשערים העליונים פתוחים בפניו, ומגלים לו דברים המכוסים מבני אדם, ורוח הקודש שורה עליו תמיד, וחכם עדיף מנביא.

כ"א וכ"ש בעולם הבא שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, וכל השערים נפתחים בפניו.

כל ת"ח שעסק בתורה כל ימיו ומת הרי הוא בחיים ועדיין לא מת והוא חי לעולם, ונשמתו תחת כסא הכבוד ונפשו תשבע בצחצחות האור עליון הגנוז.

והקב"ה מבהיק זיוו לעוה"ב, כל אחד לפי דרגת דביקותו בתורה.

וזוהו "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה" רמז להעדון וצחצוח הנפש באור הגנוז. אשר גם כל מלאכי מעלה וחיות ושרפי קודש ושום נביא וחווה לא השיגוהו כלל עצם ענינו.

כ"ב ואם חס ושלום אנחנו עוסקים בה ברפיון כביכול מתמעט שפע האור עליון בכל העולמות כל אחד לפי ערכו, ובמסתרים תבכה נפשו יתברך כביכול.

האדם שלא עסק בתורה מעולם אינו זוכה כלל שתשרה עליו קדושה העליונה ואינו זוכה לנפש טהורה, וגם הוא משולח ונעזב ח"ו לכחות הס"א שיהיו יכולין לשלוט עליו.

ומאבד טובה הרבה ממנו ומכל העולם כי הכריע ח"ו את עצמו ואת כל העולם לכף חוב, ואם ח"ו יבא פורענות על איזה אדם או מדינה אפילו בקצת העולם זה בגרמתו.

ואם כבר עסק בה ופירש הימנה הוא מתיש ח"ו כח פמליא של מעלה, והשמירה העליונה של הקדושה סרה מעליו, שהתורה היא השמירה על ישראל ובלעדיה אין חיים.

כ"ג ואחר מותו נופל בגיהנום, ונקרא נזוף והמלאכים השומרים אותו מסתלקים מעליו.

כ"ד כל שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק או ששנה ופירש נכרת בעוה"ז ובעוה"ב שאין לו חלק לעוה"ב, ואין קמים לתחית המתים אלא בזכות לימוד התורה, ועם הארץ אינו קם אלא בזכות החזקת התורה.

כ"ה לימוד התורה הוא המקיים את העולם, ואפי' אחד בכל העולם לומד הוא מקיים את העולם ונוטל שכר כולם, ונמצא שעוון ביטול תורה חמור משאר עבירות שהרי נוגע לקיום כל העולמות, אבל שאר עוונות לא פוגמים את כל העולמות.

כ"ו והטעם שהתורה מקיימת כל העולמות מפני שמקור שורשה מעל כל העולמות והיא המשפיעה קדושה וברכה על כל העולמות, ובלי התורה בטלים העולמות, אבל בלא איזה מצוה לא יחרבו העולמות.

התפילה מתקנת העולמות דווקא בזמן הקבוע, אבל תורה שמחזיקה את כל העולמות צריך אותה כל הזמן, וכל עיקר התפילה תלוי בתורה שהמסיר אזנו משמוע תורה תפילתו תועבה, ובית המדרש קדושתו חמורה מבית הכנסת.

כ"ז כל הדברים אחר שנשתלשלו לעולם ירדה קדושתם, אבל התורה אף שנשתלשלה מדרגות רבות לאין שיעור נשארה בקדושתה.

כ"ח אף שהתורה בגלל השתלשלותה לעולם מדברת בתחתונים רומזת היא לעניינים גבוהים.

כ"ט תורה בעידנא דעסיק בה מגינה ומצלה בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגני אצולי לא מצלה. מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגני אצולי לא מצלה.

ובעשות האדם אחת ממצוות ה' כראוי מתקדש על ידה אותו האבר המכוון נגדה ומחיה אותו, אמנם כשהאדם עוסק בתורה מתקדשים כל אבריו דכתיב בה ולכל בשרו מרפא, וכן להיפך בעוון ביטול תורה ח"ו הוא פוגם את כל אבריו וגידיו וכל כוחותיו.

ל' וגם אם יקיים כל המצוות כראוי שנתקדשו כל אבריו, גדולה הקדושה שמשפיעה עליו התורה מקדושת המצוות, והבדל נוסף שקדושת המצוה אינה משפיעה על הדבר שנעשית בו המצוה אלא בשעתה שתשמישי מצוה נזרקים, אבל תשמישי קדושה כמו תפילין שיש בהם פרשיות תורה נגנזים, ולא עוד אלא שכל קדושת המצוות היא מכח התורה.

ל"א עסק התורה מכפר עוונות במקום קרבנות, ואפי' עוונות חמורים שאין קרבנות מכפרים, מפני שהתורה טובה מכל הקרבנות, עוד מצינו שהתורה כמקוה טהרה שמטהרת אפי' מעוון ע"ז יחד עם התשובה, כי עיקר התשובה האמיתית שהיא מאהבה היא רק ע"י עסק התורה, והתורה היא מצילה מהיצר הרע, ואף אם עבר עבירות רבות ע"י עסק התורה יתגבר הטוב עד שלבסוף יטהר לגמרי.

ל"ב והטעם לזה מפני שהתורה היא השורש העליון וממנה הנשמה והמתקן בשורש משפיע על הכל.

ועל כן אף אם נכרתה הנפש בשורשה התורה משיבה אותה להתקשר כבתחילה.

כאשר האדם דבוק בתורה אין היצר הרע שולט בו, ומלבשתו ענווה ויראה ומידות טובות, ואף ענייני העולם כאכילה ושתייה הם אצלו כראוי.

אין תרופה אחרת להנצל מהיצר זולת התורה.

ל"ג הפורש מן התורה כפורש מן החיים וידמה בעצמו כאילו הוא בנהר והתורה היא עץ המצילו.

ל"ד מעת חורבן בית המקדש אין לשכינה שיור אלא התורה.

אפי' אחד העוסק בתורה שכינה שרויה עמו, ועושה לקב"ה דירה בתחתונים.

בדברים אלו די למשכיל להתחזק בתורה כל ימיו, ויה"ר וכו'.

סיכום:

שער א' גודל השפעת האדם בעולמות-

האדם נברא ב"צלם" אלוקים והיינו דמיון מה, והדמיון הוא שכמו שהקב"ה מקיים את הבריאה בכל רגע, כך הטביע הקב"ה בבריאה שהאדם מקיים את הבריאה ע"י מעשיו דיבוריו ומחשבותיו, ע"י המצוות מתקנם וע"י העבירות פוגמם, והביאור בזה שהנה האדם מורכב מכל הכוחות שנמצאים בבריאה, ומלבד זה יש בו נשמה, והבריאה מונהגת שכל עולם נותן כח לעולם שתחתיו, ונשמת האדם היא למעלה מהם ועל כן נותנת להם כח או פוגמת בהם, ונמצא שמעשי האדם פועלים מציאות בבריאה והבריאה מונהגת על ידם, ולפי דרגת עשייתם כך דרגת תיקונם, ובזה האדם גדול ממלאך שהוא יכול להעלות ולקשר העולמות, וזהו ענין הקדושה ורק אחרי ישראל אומרים קדושה המלאכים אומרים, ושכר האדם הוא שמקבל את הדבר עצמו שפעל במעשיו דיבוריו ומחשבותיו, וכן העונש אלא שהרע כלה ע"י העונש משא"כ הטוב.

האדם מורכב מנר"נ היינו נפש רוח ונשמה שהם מעשה דיבור ומחשבה, והנשמה היא הגבוהה שביניהם והיא מקושרת לקב"ה והאדם משיג ניצוצות ממנה ע"י התורה הקדושה, וענין התשובה הוא שגורם תוספת קדושה לנשמה וממנה לרוח וממנה לנפש ומכלה כוחות הרע.

האבות קיימו המצוות מחמת השגתם בתיקונים, וכשראו שדבר מסוים פועל תיקון עשוהו אע"פ שהוא עבירה כיון שלא היו מצוים, וגם אחר מתן תורה היה מותר ע"י ציווי נביא בהוראת שעה, אולם כעת אין לנו אלא לקיים המצוות והם יפעלו התיקונים גם אם אנו לא משיגים אותם.

שער ב' כוונת התפילה להוסיף בהשפעת הבורא בעולם.

בכל נפשך בתפילה היינו לדבק נפשו לבורא.

ההתייחסות שלנו לקב"ה אינה לעצמותו שאינה מושגת אלא להתחברותו לעולמות, ועל כן בברכה אין מברכים לעצמותו.

השפעת הבורא לעולם כהשפעת הנשמה לגוף והשפעה תלויה בקיום המצוות שלנו אמנם הבורא אינו מושפע ממעשיו אלא רק השפעתו תלויה בזה.

התפילה בזמנה היא עיקר המזון לעולמות, ואין ראוי לכוון בה לצורך עצמו אלא לצורך גבוה, גם כשמבקש על צרכי עצמו יבקש לצורך גבוה מפני חילול ד' או מפני שהקב"ה מצטער בצערו.

בכל נפשכם בתפילה היינו שייבטל החומר במחשבתו ויכוון לידבק בו.

נפש האדם מורכבת מנר"נ וגם התפילה האותיות נפש הניקוד רוח והניגון נשמה ובתפילה מתעלים כולם.

שער ג' הנהגתנו בבריאה בבחינת מצידנו שהיא הסתר.

הקב"ה נקרא מקומו של עולם, ובאמת הוא קיום העולם, אלא שכיון שא"א להשיג זאת המשילוהו למקום.

מצידו יתברך כל הנבראים אינם והוא ממלא כל עלמין, אבל מצידנו יש נבראים ונקרא סובב כל עלמין, ויש חילוקי מקומות מצד התחברותו לעולמות, כל הנהגתו היא לפי הבחינה של מצידנו, ואסור להתבונן בבחינת מצידו.

תמצית ספר נפש החיים

ענין הצמצום אינו סילוק אלא הסתר, ואין ההסתר שווה בכל המקומות, וההתבוננות בענין הצמצום נאסרה, אמנם הקבועים בתורה מצוות יכולים לדעת זה דרך כלל, אבל ההתבוננות בזה מביאה לביטול המצוות.

אסור לעבוד אלא לקב"ה שהוא מקור הכוחות אבל אסור לעבוד לכוחות עצמם, ואפי' לבחינת רוח הקודש אסור לעבוד.

ד' אותיות שם הוי"ה הם השורש המשפיע על כל המציאות, כח הכשפים הוא למעלה מכוחות הטבע, אולם מצידו יתברך אין מקום אף לכשפים, והקובע מחשבתו בזה אין לכשפים שליטה עליו, והאבות שהיו בהכרה זו שהוא כח הכוחות לא היה לטבע שליטה עליהם, ומשה היה בהכרה של מצידו יתברך.

פרקים המשקל הנכון לטהרת המחשבה מול המעשים.

מי שאינו נותן משקל נכון לטהרת המחשבה יכול לבוא לידי כמה קלקולים, ומפרט הקלקולים והמבט האמיתי, א' גאוה, והיא עבירה חמורה, ב' זלזול במי שעוסק בלא טהרת המחשבה או שלא לשמה, והאמת ששלא לשמה היא הדרך ללשמה והמזלזל בשלא לשמה הוא בכלל האפיקורסין, ג' שיחשוב שבלי טהרת המחשבה אין המצוה מצוה ויפסיד את קיום המצוות, והאמת שרק המעשה הוא לעיכובא ולא טהרת המחשבה, ד' יכול לבוא לעשית עבירות לשם שמים, והאמת שזה לא היה שייך רק קודם מתן תורה, ה' יחשוב שרק יראת הרוממות טובה ולא הבושה מבני אדם, והאמת שגם הבושה טובה היא ובלעדיה יבוא לעבירות כשאין לו יראת הרוממות, אלא המשקל הנכון הוא שהעיקר זה המעשה וטהרת המחשבה מצטרפת למעשה ומרוממת אותו אבל היא לבדה אינה כלום.

שער ד' ענין תורה לשמה, וגודל מעלות התורה.

ענין לשמה אינו דביקות אלא לידיע ולהבין, ואמנם אין התורה מתקיימת בלא יראה שהיא האוצר המשמר את התורה, ועל כן קודם הלימוד יתחזק ביראה ובתשובה ויחשוב שהוא לומד ע"מ לקיים, אבל בשעת עסק התורה יהיה דבוק בדברי התורה ולא יחשוב דביקות, כי הדביקות בתורה היא דביקות בו יתברך שהוא והתורה חד.

מעלות התורה- מעלת חידו"ת, נשלמת כוונת הבורא בבריאה, העולמות שמחים מהאור השופע עליהם בזכות התורה, האדם דבוק בה בדיבורו ית', והמברך מתברך, והוא שולט על הטבע, ומסתלקים ממנו היסורים וטרדות עול דרך ארץ, ומצלת אותו מדינה של גיהנום, והשכינה שורה עליו, ומגלים לו דברים נעלמים, ובעוה"ב הוא גדול יותר ממה שבחייו, והתורה היא המקיימת את העולם, ומכפרת ומטהרת מעוונות, ומצילה מיצר הרע.

ואם עוסק בה ברפיון ממעט השפע לעולם, ואין הקדושה שורה עליו.

מעלת התורה על המצוות- מעלתה גדולה ממעלת התפילה, המצוות ירדו מקדושתם בהשתלשלותם לעולם והתורה נשארה בקדושתה, התורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, והמצוה מגנא אבל לא מצלא, המצווה מקדשת אבר אחד והתורה את כל האברים, וגם הקדושה של התורה גדולה מהקדושה שהמצוות מקדשות, וכל קדושת המצוות הם מכח התורה.

ספר חזון איש - אמונה ובטחון:

פרק א':

אמונה בבורא וחכמת הבריאה, שליטת השכל על הדמיון והמידות, השייכות בין המידות לחכמה.

א' האמונה היא [ע"י] צמאון הנפש בטהרתה להבין סוד העולם.

מבט בוחן על העולם מראה בביור את חכמת הבורא, שברא הכל בתוכנית מחושבת וסילק כל המכשולים.

בריאת האדם היא חכמה נפלאה המעידה על יוצרה-

הבורא ברא את האדם באופן שידע פרטי שאר הנבראים, ויראה הכל ע"י העיניים.

ב' ויהיה לו כח תנועה ידיים אצבעות וכח המישוש ורגלים ללכת, ורוח חיים, וקיום חיי האדם ע"י זרימת הדם, וסוגי המזון השונים.

ג' האברים פועלים יחד כל אחד בתפקידו לקבל את המזון ולחיות בו את האדם, והריאה מקבלת את האוויר הנצרך לחיי האדם.

ד' ניתן לאדם כח דיבור ושמיעה לצורך תקשורת בין בני האדם.

ניתנה לאדם דעה להבין, הרכבת החכמה באדם היא חידה סתומה, וכן העובדה שהשכל למרות שאינו גשמי, הוא תלוי בגוף הגשמי.

ה' כדי להבטיח את המשכיות העולם נבראה הזיווג בין זכר לנקבה והרצון לזה, ונברא מקום בבטן האם ליצירת הולד והכל פועל יחד להביא ולד של קיימא, ואחר לידתו מוכן לו אוכל מאמו, וניתן רצון לאמו לטפל בו במסירות.

ו' האדם נברא באופן שטבעו ידחה את המחלות והנזקים הבאים עליו, וכאשר אין כח לגוף לבדו הוכנו לו מיני מרפא לרפואתו, וניתנה חכמה לאדם לדעת אופן השימוש ברפואות.

ז' האדם דומה לבעלי חיים בגופו ומעלתו היא בחכמה ודיבור, בעלי החיים נבראו כדי לשמש לאדם למזון ללבוש ללמוד חכמה להענש על ידם או לשאר תועליות נעלמות.

ההרגל מכהה את רגש ההתפעלות ולכן האדם מתפעל מדברים שאינו רגיל להם, והתפעלות זאת מקורה בדמיון ולא בשכל.

ח' הדמיון הוא שטחי והוא חורץ משפט קודם ההתבוננות, ומשכנע את האדם שלא להתבונן, מצד שני עומד השכל שבו האדם מתבונן, ועל ידו האדם מכיר שהדמיון אינו בר סמכא.

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

הרבה שקרים יש בסיפורים מהעבר, ועל החכם להתבונן בשכלו מה אמת ומה לא, ולא לתת לדמיון לקבל את השקר.

ט' השכל מחייב שיש לעולם בורא, שהרי לכל נמצא יש התחלה וצריך מי שיעשהו, אולם הנתונים תחת שליטת הדמיון אינם מעיינים בשכלם וחסרים באמונה.

הבורא אין תחילה למציאותו, שכל נמצא שיש לו מידה מוכרח שיש לו ממציא, אבל נמצאים שאין להם מידה כמו המושכלות אין להם גם התחלה, והשגתם היא רק בנשמה, וכדמיון זה הוא הבורא, שיודעים בשכל על מציאותו, אך אין לנו השגה במהותו.

יש כח ביד האדם להתרומם בנפשו מעל העולם הגשמי להיות כמלאך לרגעים ולהדבק בבורא ולהתענג עליו, כח זה מעיד על הקשר בין הבורא לנבראים שנבראו כדי להדבק בו.

י' בני האדם שונים זה מזה בשכלם ובמדותיהם. ופעמים ההבדל הוא כה גדול עד שנדמה שאינם מאותו מין.

מי שאין לו מידות טובות חסר לו גם בחכמה.

י"א תאורו של יקיר הנפש- נפשו כבר מלוטשת ונעימה, ואינו צריך להתגברות על טבע הרגזנות, רוצה בטובת אחרים מאד, ודן אותם לזכות גם אם פוגעים בו, אך מעצמו טובע שלימות.

י"ב מדות מגונות כתאווה גאוה או כעס, סוגרות דלתי החכמה גם בפני המוכשר לה, כי החכמה צריכה עדינות ושמחה וצמאון לחכמה ואלו נמצאים באדם ע"י המידות הטובות.

י"ג עיקר עבודת תיקון המידות היא "סור מרע", כי עשיית הטוב קלה היא בטבע האדם, ואין מעלת האדם לעשות רק מה שבטבעו, אלא מעלתו בהשלטת השכל על הטבע.

רצון החסיד בהטבה לזולת הוא טובת חבירו, ועל כן שווה הוא לו אם טובה זו הגיעה ממנו או מזולתו.

י"ד יחס האדם לרעהו באהבה או בשנאה, ולא יתכנו שניהם יחד, רגש זה נגרם מחמת מעשי חבירו, ופעמים כוחות הנפש גורמים לאחד מאלו גם בלי שום מעשה.

פעמים רואים אדם שמוסר נפש עבור טובת אחד, ומאידיך לאדם אחר השנוא עליו עושה רע, סיבת הדבר הוא טבע האהבה והשנאה, אך ניתן לאדם השכל לשלוט ולתקן את הטבע.

ט"ו האדם השלם הוא זה שעבד וקנה את שליטת השכל על המידות, ושוב אין לו מידות רעות, ואף דמיונו הוא אמת, ומציאותו יתברך ברורה לו, ומבארת לו את חידת העולם ששאף לפותרה.

סיכום הדברים: באדם פועלים שני כוחות טבע המידות והשכל, האדם בטבעו יש לו תכונות שאינם מתוקנות, ויש לו כח דמיון הפועל לפי המידות ולא לפי השכל, כח זה קודם הוא באדם להתבוננות השכלית, ועל כן האדם משתכנע בדברים שאין ראוי להאמין בהם, האדם המתקן הוא זה שתיקן את טבעו באופן שהשכל הוא השליט על המידות, ומעתה הרי מידותיו עצמם מתוקנות הם ואינו צריך התגברות נגד טבעו, האדם שמידותיו מתוקנות הוא הראוי לקניית החכמה, שקניית החכמה צריכה עדינות נפש ומידות מתוקנות, אדם זה גם כח הדמיון שלו אינו מתנגד לשכל, אלא פועל לפי השכל, באופן זה הרי כשאותו אדם מתוקן רואה את העולם הרי הוא משתומם מגודל החכמה הטמונה בו, והוא צמא לדעת מהו הכח שפועל את הכל, ושכלו ואף דמיונו מביאים אותו להכרה ברורה שיש כאן בורא שפועל את הכל, ובהכרה זו הרי הוא דבק בבוראו ומתענג עליו, והרי הוא כמלאך בעולם הגשמי.

פרק ב':

מהו בטחון, ושלילת הבטחון המזויף.

א' יש טעות בהבנת ענין בטחון שחושבים שכשיש סכנה צריכים לבטוח שיהיה טוב, אמנם האמת שכל שלא נתברר העתיד בנבואה מנין לנו לדעת חשבונות שמים, אלא ענין הבטחון הוא האמונה שאין מקרה בעולם אלא הכל מאתו יתברך, ועל ידי ידיעה זו אם יהיה האדם בסכנה לא יפחד מטבע הסכנה, אלא ידע שהוא תלוי בקב"ה, ולפניו יתברך שקולה אפשרות ההצלה לאפשרות הסכנה, וכיון שהוא תלוי בקב"ה השתדלותו תהיה בתשובה תפילה וצדקה ולא בתחבולות שוא, ויאמין שגם אם לא ינצל מהסכנה אינו מחמת מקרה אלא מאתו יתברך.

מדות בני האדם יש בהם הרבה מדרגות, וכן מידת האמונה השפעתה על האדם יש בה מדרגות.

ב' הבטחון הוא מבט המאמין על עצמו למעשה.

קל להיות בוטח כשאינו נוגע למעשה, לדבר על בטחון ולרמות אחרים ואפי' את עצמו שהוא בעל בטחון, אמנם המבחן הוא כשזה נוגע למעשה.

ג' פעמים שרואים בעל חנות שמדבר נגד רבוי השתדלות כאשר הוא מצליח, אולם כאשר מגיע מתחרה לידו מתברר שאינו בעל בטחון, בתחילה פועל נגדו בסתר ואח"כ בגלוי, ומתרץ את מעשיו שהם לשם שמים, ומטעה את עצמו ואת אחרים, ונהיה מזה מחלוקת, ודבר זה קורה לעיתים גם בעסק רוחני.

ד' הרווח בכתובת הדברים הוא לראות את גנות הבטחון המזויף.

זייפן בטחון חמור יותר ממשולל בטחון, כי הזייפן הוא גם משולל וגם זייפן, ומעמיד תלמידים לתורת הבטחון המזויף, וכאשר מתגלה קלונו הוא מחלל שם שמים.

ה' בטחון אמיתי הוא קנין הלב, ואינו מדבר על בטחונו, אלא מרגיש שעדיין יש לו לתקן עוד מידה זו.

הבוטח האמיתי כשבאה תחרות לידו אינו חושש ואדרבה עוזר למתחרה ומקדש שם שמים.

ו' למרות הידיעה שהכל מאת ד', חייב האדם לעשות השתדלות ולא לסמוך על הנס, אמנם חובה לבחון כל פעולה אם אינה סותרת למידת הבטחון, ולמשל דברים הרחוקים מתועלת אינם בכלל השתדלות.

ז' פעמים שורה על הבוטח רוח קודש והוא יודע שיעזרהו ד'.

סיכום הדברים: בטחון איננו ידיעה שיהיה טוב, אלא שהכל מאת ד', ויש בהכרה זו דרגות, הבטחון המזויף הוא לדבר על בטחון בפה, אולם כשמגיע נסיון פועל במעשים שהם הפך הבטחון, ובזה הוא מחלל את ד', הבטחון האמיתי הוא קנין הלב, ומכח זה הבוטח אינו חושש מתחרות אלא מסייע ביד המתחרה, לעיתים בטחון שולל השתדלות כגון פעולה שתועלתה רחוקה, יש דרגה בבטחון שמרגיש שהקב"ה יעזרהו.

פרק ג':

החובות המוסריות תלויות בהכרעת ההלכה, האישיות היותר מעולה היא תלמיד חכם, תורה ויראה, אמונת חכמים.

א' ההלכה היא הקובעת את כללי המוסר, ולמשל אם באים מלמדים חדשים לעיר ומתחרים בישנים, הרי אם היו משיגי גבול היה מצוה ללחום נגדם, אמנם כיון שההלכה קובעת שמקרי דרדקי לא מצי מעכב, הרי נתהפך הדבר וכל הנלחם נגדם הרי הוא עובר כמה איסורים.

ב' חובה מוסרית לקבוע בלב את הכלל שבכל מקרה יבדוק קודם את הכרעת ההלכה, וירחם על הנרדף רק באופן שהוא צודק ע"פ ההלכה.

ג' אדם שלא קבע בקרבו את הכלל שההלכה היא קובעת את כללי המוסר, אף אם תיקן מידותיו לא תמיד הם יתאימו להלכה, ועל ידי כך כל תוצאות מה שהחליט לפי נטיותיו לא יהיו כדין, אף שיחשוב שהוא עושה רצון ד'.

ד' וכן במקרה שההלכה בו צריכה דיון לא יעזרו מידותיו הטובות, ויבוא לפעול לטובת עצמו ולהלחם בחבירו, נגד דעת בעלי ההלכה.

ה' קניית המידה של הכנעה למשפט צריכה לימוד והרגל.

אף שהאדם מאמין אין די בכך שיהיו מעשיו מתאימים לאמונתו, והרפואה היא הרגל ולימוד, ללמוד על גנות ההליכה אחרי הנטיות הטבעיות, ועל גודל החובה לקיים מצוות התורה וחומר העבירות.

ו' האדם בטבעו אינו נמשך אל הטוב אלא רדוף אחרי שאיפותיו הטבעיות, ועל כן בתחילה צריך לעשות מעשים וללמוד מוסר בכח מכריח, ואז ע"י הלימוד והמעשים יתקן את לבו שיטה מעצמו אל הטוב.

ז' הלימוד משפיע על הלב, ויש בזה ב' סוגים, א' לימוד מוסר כללי על חובת האדם, ב' לימוד פרטי ההלכות.

ע"י עמל התורה האדם מתקדש, ומואס בתענוגי העולם ואוהב את קיום המצוות לפרטיהם.

ח' הדקדוק בפרטי המצוות אינו טבעי אלא צריך קנין, ובמיוחד בידי ממונות שהמדות מונעות מהאדם לראות חובת עצמו, וקנין הדקדוק במצוות הוא ע"י העמל בחקר ההלכה, המקנה לאדם אהבה לקיום הדין בכלל והדין שהוא עוסק בו בפרט, ועי"ז רואה גם חובה לעצמו.

ט' כתב הגרי"ס שאף שההרגל גורם שלא יהיה לאדם נסיון במאכלות אסורות, מ"מ בבין אדם לחבירו אין ההרגל פועל, והיינו שגם היראים נכשלים בבין אדם לחבירו, ועיקר רפואת הנפש היא ע"י עיון ההלכה לפרטיה, ומבואר שלא מספיק לקנות יראה בלא לימוד ההלכה, ולימוד ההלכה ארוך הוא ודורש מסירות ושקידה.

י' קיום הדין הוא קיום העולם ויסוד גדול בעבודת ד', והדין נקבע לפי התורה ולא לפי ההגיון של בני האדם.

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

י"א העוסקים בתיקון המידות יותר קשה עליהם לכופף עצמם למשפט, כי חושבים שמעשיהם ישרים בתכלית, ואינם צריכים לשמור על המשפט.

י"ב מי שקנה שלימות המדות ולא עמל בהלכה, ודאי יכשל בהלכה כיון שאינו יודעה, ומה יועילו לו המידות המתוקנות.

י"ג ע"י עמל בגפ"ת קונים הכנעה למשפט, ומי שעמל בגפ"ת בהלכה ובספרי היראה קנה שלימות וישרות.

י"ד עיין אות א'.

ט"ו מה שמצינו שאומן יכול לעכב אומן אחר משום פסקת לחיותאי, היינו מדין חיוב השתדלות להרחיק הנזק, ובמקום שע"פ הלכה יכול לעכב, אבל באמת לא יחסר לו כלום מחמת חבירו, אלא מזונותיו קצובים משמים והקב"ה יתן לו די מחסורו, ואין לרדוף אחר הסיבות המדומות, ואם חושב שחבירו הוא הסיבה הרי הוא מקטני אמונה, ואמנם אם חבירו עושה שלא כדין הרי שמגלגלים חובה ע"י חייב, וזה לא שייך כשחבירו פועל ע"פ דין.

ט"ז הכרעת המשפט נמצאת בידי דיין המוסר נפשו על עיון המשפט, ואין הדברים מוכרעים בבירור בלימוד בפשטות, ולכן יש הטוענים שהדיין הלך אחר נטית ליבו.

י"ז ויותר מצוי טענות נגד דיינים באנשים שעבדו על יראה ומידות ומרגישים שלימים יותר מהדיין. מי שלא עמל בהלכה אין לו חלק בחכמה.

י"ח התלמידים מעטים וצריכים המלמדים לשומרם מהתרשלות בעיון ההלכה, לטובת שיחות מוסריות.

העסק המוסרי אינו עיקר חובת האדם בעולם ולא זהו עיקר מעלתו.

כשנזכר בגמ' סתם "גברא רבא" היינו בקי בהלכה, ולא גדול במוסר.

י"ט מצינו בגמ' שר"פ נתן ביתו למי שפשט לו הלכה אחת, וזה מלמד גודל אהבת התורה ואפי' הלכה אחת.

כ' מצינו בגמ' גודל הצער שהיה ליוסף הבבלי כששכח הלכה אחת והשמחה כשהזכירו לו אותה, המונע עצמו מעיון ההלכה איבד לא הלכה אחת אלא את כל ישותו ואינו מרגיש.

כ"א עוד ראיות שכשמוזכר גדלות על אדם היינו בידיעת ההלכה, ר"ע בן עזאי.

כ"ב התואר החשוב ביותר הוא ת"ח שהרי ר"ע דרש "את ד' אלוקיך תירא" לרבות ת"ח.

כ"ג ת"ח היינו חכם בהלכה, ולא מספיק שלמד אגדה ויראה.

כ"ד ואמנם אף שהמעלה הגדולה היא להיות ת"ח, בלא יראה לא יזכה לחכמת התורה שהיראה נותנת עדינות לנפש שעל ידה זוכה להבין את התורה לאמיתה.

כ"ה וכן לא שייך להיות ירא שמים בלא תורה כאמרם לא ע"ה חסיד.

כ"ו חובת האדם לגדול בתורה אינה רק כשמתחיל בילדותו ללמוד, אלא בכל זמן חובתו לגדול בתורה.

ואלו שקבעו עצמם ללמוד תורה כל חייהם, אבל לא זכו לעמל ההלכה, גאותם מביאה אותם להטיל דופי בחכמי ההלכה.

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

כ"ז ופעמים מתעוררים ומבינים חובתם להתחיל לפחות עכשיו לקנות ההלכה, אולם מידת הבושה מגיעה שלא במקומה ומונעת אותם מכך, והיה להם להשתמש כאן במידת העזות.

*לא יתכן למי שהוא ריק מהלכה להיות בעל אגדה, כי ההגדה אינה פילוסופיה או היסטוריה אלא חלק מהתורה, וצריך בקיאות מרובה כדי להיות בעל אגדה.

***כ"ח** אלו המזלזלים בת"ח מחמת איזו סיבה, ותולים עצמם ברבם שהוכיח אחד החכמים שלא ראה מאורות מימיו, טעותם חמורה, שאין ללמוד הלכה מפי מעשה, וביחוד הלכה חמורה כזו, וגם אינם מכירים על מי כתב רבם, וגם אם אחד מהלומדים ראוי לתוכחה יתכן שמדובר באחד שלא הגיע להיות ת"ח למרות שקידתו, שאולי למד בצורה שטחית או שהיה חסר לו רב או כשרון, או שמידותיו מקולקלות מאד, וכשתולים עצמם ברבם חמור יותר כי מדברים בהתלהבות גדולה בלא חרטה.

***כ"ט** מצות כבוד ת"ח הוא מצוה מעשית, אמנם הוא יסוד בנפש שהכבוד לת"ח גורם לרגש הכנעה ואהבה לתורה.

המתלמד למצוא חסרונות בחכמי ההלכה ולמצוא מעלת עצמו שהוא בעל מידות, הרי ליבו ריק מהכנעה לתורה ואהבתה, והרי הוא מבזה ת"ח, ואפי' אם הת"ח עוסק בתורה שלא לשמה הרי המבזה אין לו חלק לעוה"ב.

ל' הנגיעה אינה מטה לב החכם לעוות המשפט, א' יותר אכפת לו לזכות נפשו מעצם הנגיעה, ב' האמת מושרשת בו והשקר מופקע ממנו.

ומה שמצינו איסור לדיין לקחת שוחד, הוא שהטביע הקב"ה בשוחד כח נגיעה וכח טומאה להטעות את הדיין, אך זה אינו אלא במקום שהתורה אסרה, אולם מצינו מקרים שבהם למרות שיש נגיעה אין איסור, כמו שמותר להורות לעצמו התר בחמץ שעבר עליו הפסח, ומותר לשפוט את אהובו או שונאו מלבד שושבין או שלא דיבר עמו ג' ימים, ועביד איניש דינא לנפשיה במקום פסידא, ולא חשדה תורה במקרים אלו שיעוות המשפט מחמת הנגיעה, ומה שנמנעו גדולים מלשפוט מחמת שהרגישו איזה נגיעה, יתכן שטבעם היה חזק יותר להגביר הנסיון, או שהוטבע כח גם במקום שיש מידת חסידות להמנע.

אלו הטוענים שהנגיעה מטה לב החכם הסיבה היא שלא יסדו המוסר בהלכה, ובאים לידי ביזוי ת"ח.

סיכום:

בפרק זה מאריך החזו"א לבאר את החובה שהעיקר אצל האדם יהיה קנין ההלכה, והתוצאות הרעות מעבודה מוסרית בלא קנין ההלכה.

א' השייכות בין ההלכה למוסר - ההלכה קובעת את הדין ולא נטית המידות גם אם הם מתוקנות, ואחרי הכרעת ההלכה מגיעים הרחמים לצד הצודק, אבל אם האדם לא יסד מוסרו בהלכה יכול ע"י נטית ליבו להגן ולרחם על הצד הלא צודק, וביחוד כשהנדון הוא על עצמו, וביחוד כשההכרעה אינה ברורה, יכול ע"י נטית מידותיו להיות בטוח בצדקתו למרות מידותיו הטובות.

ב' קניית ההכנעה למשפט - ההכנעה למשפט ולהלכה אינה בטבע והאדם, וקנייתה היא ע"י הרגל במעשים ולימוד ההלכה והמשפט, בהתחלה על האדם להכריח עצמו למעשים שאין טבעו חפץ בהם, וללימוד שאין לו משיכה אליו, ובהמשך יטה טבעו אל המעשים הטובים ואל הלימוד, עמל

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

ההלכה משריש באדם את הרצון לקיום ההלכה בכללות וביחוד בהלכה שעסק בה, גם באיסורי בין אדם לחבירו לא די בקניית היראה בלא קניית ההכנעה להלכה, דין תורה הוא קיום העולם הוא נקבע פי כללי ההלכה ולא לפי נטית המידות.

ג' מעלת ידיעת ההלכה, והנוק בעסק במוסר בלא הלכה- העוסקים ביראה ומידות קשה להם לקבל מרות הדין יותר מסתם אנשים, ומה יועיל שלימות המידות בלא ידיעת ההלכה, והעסק בהגיונות מוסריות בלא קניית ההלכה אינו כלום, המעלה היותר גדולה היא ת"ח והוא הידיעה בהלכה.

ד' תורה ויראה תלויים זה בזה- התורה אינה נקנית בשכל לבד אלא בעדינות הנפש, ולזה צריך יראה, ובלא זה לא יקנה התורה כראוי, אך גם להיפך בלא קניית התורה לא שייך יראה.

שימוש במידה טובה שלא במקומה אינו נכון.

הגישה כי לחכמים יש נגיעות אינה נכונה ויש בזה ביזוי התורה.

המוסר לבד אינו מספיק, וגם גורם מכשולים, ומפרט כמה טעויות הנגרמות מלימוד יראה בלי הלכה, ועל האדם לשים העיקר על ההלכה ולימודה, שזה הדבר החשוב ביותר, וההלכה מביאה את האדם לידי יראה, והיראה היא הכלי לקנות את ההלכה.

פרק ד':

שורש כל המידות הוא אחד, דקדוק הדין הוא הדרך לתיקון המידות, שפלות הנפש תיקונה בקניית חכמה.

א' כל המדות הטובות והרעות שורשם אחד, המידה הרעה היא הזנחת החיים על מהלכם הטבעי, והמידה הטובה היא ההסכמה לפעול לפי הרגש המוסרי, והחלוקה למידות היא בחולי הנפש ובדרך התיקון.

ב' לפי זה היה ראוי שדרגת האדם תהיה שווה בכל המידות, ומה שבמציאות אינו כך, זה מצוי באנשים שלא קנו את המידה הטובה השורשית, ויש להם בטבעם הכנה למידות מסוימות יותר מאחרות.

ג' החלוקה למידות טובה לרפואת המידות, כי הדיבור בכללות אינו מספיק, ואמנם רפוי מידה אחת פועל בשורש המידות, ומשפיע על שאר המידות.

ד' וזה הביאור באבות צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם ראב"ע אומר לב טוב, צאו וראו היינו לרדת לחקר החולי והרפואה, ולחבר ספר המידות, ולב טוב היינו לתיקון הלב לאהבת חיי עולם.

ה' גם המצוות שבין אדם לחבירו ומצוות שבין אדם למקום שורשם אחד, ומי שמסור ביד יצרו בבין אדם לחבירו לא יתכן שיהיה שלם בבין אדם למקום, אלא ששם הוא לא נפגש בנסיון.

ו' מעשה באחד שהוסיף נפט לנר מפני הבושה.

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

ז' קיום המצוות בשטחיות כמו ההמון זה קל, אולם המקיים את ההלכה לפרטיה ודקדוקיה עומד תדיר בפני נסיונות, פעמים מפני העצלות או הפסד ממון או כבוד ושלא להגרר אחרי סביבתו ועוד נסיונות רבים.

ח' דקדוק ההלכה הוא הדרך לתיקון המידות, שכיון שהמידות מתנגדות לדקדוק הדין, הרי הדקדוק מלבד שמרומם את האדם בכללות ללכת אחרי השכל ולא אחרי הנטיות הטבעיות, הוא גם מתקן את המידות באופן פרטי, שכל דבר שעושה לדקדוק ההלכה נגד מידותיו, מרגיל אותו לתיקון אותה מידה.

ט' אסור לאדם להביא את עצמו לידי נסיון כדי לתקן מידותיו, שמא לא יעמוד בנסיון והפסדו הפסד עולם, ונשאר תיקון המידות רק בנסיונות מעטים שנזדמנו, ונמצא דקדוק הדין המועיל ביותר לתיקון המידות.

י' חסרון בדקדוק הדין היינו ההליכה אחרי מידותיו הרעות, ובזה מתרגל לקלקל מידותיו, ומה יועיל לו לעסוק בתיקון מידותיו.

וביותר בעל מוסר שלא עמל בהלכה, ונשארה בו הנטיה לכבוד כיון שלא תיקנה, ולא הולך לחכם לברר ההלכה, והעדר הדקדוק מביאו להרגל במידות רעות.

ואמנם אף שהדבר מגונה, אם הורגל בזה מנעוריו ראוי לדונו כאנוס, ויש לכבדו על הדברים הטובים שיש בו.

יא' ויש מעטים שאף שהם לא עמלו בתורה, חונכו מקטנותם לדקדוק ההלכה, וקנו בזה תיקון המידות, אבל ברוב המקרים מי שמידותיו צריכות תיקון צריך לעמול בעצמו בהלכה כדי לתקנם.

יב' החלוקה למידות בספרי המוסר אינה בשורש המידות, אלא בדרכי התיקון הפרטיים לכל מידה, ויש הרבה בספרי המוסר רפואה כללית לנפש, שהיא רפוי כללי לכל המידות, כי גנות המידה לבד אינו מספיק לרפא את הנטיה הטבעית.

השפעת המוסר על הלומד אינה שווה בכולם.

המוסר כשאינו מועיל עלול להזיק, כי על ידו ימצא חסרונות באחרים.

שפלות הנפש - יסודה בנפש והמעשים הם רק הביטוי של המידה, לרפואת מידה זו לא יעזור מוסר, אלא רק לימוד התורה.

יג' מידת השקר היא חמורה מאד, ואף שקר שאינו מזיק לאף אחד חמור הוא, וכשמזיק לאחרים חמור יותר.

מה עצמו פשעי המחקה ת"ח ומטעה את בני האדם לתועלת עצמו.

המידות כשהם קבועות הם חמורות יותר ומשנות את מהות הנפש.

מוסר לא ישפיע על השקרן כי יתעתע בשקריו גם בזה.

יד' רפואת הנפש אינה בסמים גשמיים אלא נפשיים, וכמו בסמי חולי הגוף אין הריפוי בטוח, ותלוי בחוזק המחלה.

שפלות הנפש הוא החולי האנוש ותיקונה הוא בקניית חכמה ולא במוסר.

לימוד החכמה הוא הכח העומד נגד התאוות הגשמיות, כיון שתיקון המידות אינו שולל את הנטיה לכבוד ולעונג, אלא מלמד את האדם מהו הכבוד והאושר האמיתי.

תמצית חזון איש אמונה ובטחון

ט"ו החכמה מעלה את האדם לדרגה שיוזלו בעיניו התאוות.

מלבד ההשפעה הטבעית של התורה על האדם, ישנה גם השפעה סגולית לזכך הנפש, ולהביא לכך שבטבעו יהיה טוב במידותיו, וישאף לטוב ויצטער כשיפגוש במידות רעות שיש בו וישמח במידות הטובות.

י"ז ההפסד במחנך שאינו שלם במידותיו הוא- א' שאינו יודע על מה להוכיח, ב' אין הדברים משפיעים כראוי על התלמיד, ג' התלמיד מושפע מהמידות הרעות שמתלוות לתוכחה כמו גסות וקפדנות גאוה ובוז, יותר מהתוכחה עצמה.

י"ח התלמיד שנתחנך בשיטה מוטעית, פעמים יהיה מבעלי המרץ, ויבוא בדעתו המוטעית להמציא תורה חדשה וללמדה לאחרים.

י"ט ואף אם ילמדו תלמידיהם ליראה ולתורה, מ"מ אינו מספיק הלב אלא צריך שמירת המצוות בדקדוקיהם, וכשלונם בטוח.

האובה את העבודה ואינו מדקדק בפרטיה, פעמים שחסר לו איזה פרט שעל ידו לא קיים המצוה כלל, ופעמים נכשל בעבירות חמורות מתוך אהבת העבודה.

כ' ההתמדה בדביקות ועזיבת דקדוק ההלכה היא חמורה שבחמורות.

סיכום הדברים:

המידות הטובות והרעות שורשם אחד, אם ללכת לפי הרגש הטבעי השואף לחיי שעה, או ללכת לפי הרגש המוסרי השואף לחיי עולם, גם המצוות שבין אדם לחבירו ובין אדם למקום שורשם אחד כנ"ל, ומה שמצוי אדם שבדבר מסוים נראה שהוא שלם או לקוי יותר מדבר אחר, אין זה אלא שבזה יש לו נסיון ובה לא.

דקדוק ההלכה מתקן את המידות כי המידות הרעות מקשות על דקדוק ההלכה, וזו הדרך לתיקון המידות כי הרי אסור לאדם להביא עצמו לידי נסיון.

בעלי המוסר שלא עמלו בדקדוק ההלכה נזקם רב, כי החסרון בדקדוק ההלכה יביאם לידי מידות רעות, וכל מציאותם היא שקר שמראים עצמם כת"ח, וישפיעו על תלמידיהם מידות רעות, וימציאו תלמידיהם שיטה חדשה בתורה, ויבואו לידי מכשולות רבים וחמורים בהלכה, וזו שיטה חמורה של פריקת עול דקדוק המצוות.

שפלות הנפש אין רפואתה במוסר אלא בקניית החכמה, והחכמה מרחיקה את האדם מהתאוות, ומתקנת את המידות כולם.

הערה- בפרק הקודם מבאר החזו"א שמידות טובות חייבים להיות מיוסדים על ההלכה, כי ההנהגה נקבעת לפי ההלכה ולא לפי נטית המידות, בפרק זה מבאר החזו"א כי גם תיקון המידות עצמם בשורשו הוא אחד עם המצוות שבין אדם למקום, והדרך לתיקון המידות יכול להיות רק ע"י דקדוק ההלכה, ומוסר בלא דקדוק הלכה יביא לידי מידות רעות.

פרק ה':

יתרון דורות הראשונים על האחרונים.

א' הדמיון והשכל מתנגדים זה לזה, הדמיון מתרשם מעושר כח יופי וכדומה, והשכל אוהב את הבחינה השכלית.

טבע האדם לאהוב את התחרות.

דורות הראשונים אומרים שהדורות הולכים ומתמעטים, ודורות האחרונים אומרים אנו חכמים יותר, שהמצאנו הרבה המצאות שלא היו לראשונים.

ב' הדמיון מצדיק את האחרונים והשכל את הראשונים מכמה סיבות-

א' יתרון החכמה הוא בלימודה ולא בשימוש בה, כי הראשונים למדו חכמה, והאחרונים השתמשו בה לנוחות החיים, הראשונים אף נמנעו מהמצאות חדשות שמא יבואו לשימוש רע.

ב' הרבה דברים ידעו הראשונים ולא האחרונים ונשכחו, כמו חכמת החניטה.

ג' חכמת האחרונים מבוססת על הראשונים, ומה שהראשונים גילו בחכמתם, שכללו האחרונים בלא צורך בחכמה אלא ע"י נסיונות רבים.

ג' כמה דוגמאות לחכמת הראשונים- רפוי אדם שלא יכל ללכת, ניתוח להוצאת הולד דרך דופן באופן שתוכל האשה לחזור ללדת, ניתוח הפרות באלכסנדריה שלא יוכלו ללדת, הוצאת הטחול וחקיקת הרגלים.

ד' מפלאי כוחות הנפש שנשוכי כלב שוטה כשיביטו במים יראו כדמות הכלב וימותו, וכן אם יזכירו להם שם הנושך, ובמי רגלים יש דמות כלבים.

עוד מצינו שבמקום למשוח את העין משחו מאחורי הראש ע"י קנה והבריא, ועשו קנה חדש לרחל ולתרנגולת שנעקק הקנה שלה.

(חזקיה גנז ספר רפואות שעשה שלמה, רש"י מפרש הסיבה מפני שלא היו נכנעים בחולים כי היו מתרפאים מיד, והרמב"ם הביא פירוש שלא היו סומכים על ד', ודחה פירוש זה כי אין ראוי לשלול רפואות כמו שאין ראוי לשלול מזונות, וביאר שגנזו מה שהיה בו איסור, אמנם הפירוש שהביא הרמב"ם נכון ושאני רעבון מחולי, כי רעבון אינו עונש והאכילה היא עבודת ד', אבל חולי הוא עונש וצריך להתחזק בתשובה, ומה שניתנה רשות לרופא משום שבני עליה מועטים, והם אינם דורשים ברופאים).

עוד מצינו גודל חכמת שלמה בבעלי חיים ובעצים, איך קם העולם, ומעשי המזלות והכוכבים, ומחשבות בני אדם וכל דבר מכוסה, וסדר הוצאת הזהב.

עוד מצינו שהיתה אבן שואבת שהחזיקה את הכתר של דוד.

סיכום: יתרון דורות הראשונים על האחרונים- א' עסקו בחכמה ולא בנוחות החיים, ב' הרבה ידעו הראשונים ונשכח ומביא הרבה דוגמאות לחכמות שהיו לראשונים, ג' חכמת האחרונים מבוססת על חכמת הראשונים.

רעבון אינו עונש והאכילה עבודה, חולי הוא עונש וצריך להתחזק בתשובה.

פרק ו':

נבואה

א' מציאותו יתברך ממלאה את כל העולם והכל נעשה מכוחה בכל רגע.
יש כח באדם לרומם עצמו עד שמגיע לדרגת נבואה, הקול הנבואי עלינו לצייר כמו הקול שאנו מכירים שנברא לצורך הנבואה, ולפעמים זו הרגשה בלב הנביא.

ב' מיסודות בריאת העולם לתת לאדם את האפשרות להכיר בשכלו את הטוב ולקיימו ולסור מהרע, ומכח זה להתרומם ולהשיג בנבואה מה שלא יכול להשיג בשכלו.

אדם הראשון נברא נביא, וגילה לו הקב"ה סוד העולם, ציווהו במצוות והזהירו מז' עבירות.

ג' אדם הראשון היה נביא בכל ענייניו גם קין אף שחטא היתה לו נבואה, המשך הדורות היו במצב ירוד, נח היה צדיק והדורות שאחריו היו מכעיסים ובאים, עד שבא אברהם ותיקן את דורו עזבו את התענוגים ולמדו חכמה, ומאז לא פסקה ישיבה, ירדו למצרים שכנה עמהם להתרומם מאוטם ההרגל ולחזות בנועם ד'.

